

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

**Asociální rodinné prostředí jako vzor pro chování dětí a
mladistvých**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Hana Jůzlová

Vypracovala:

Bc. Kateřina Truhlářová, DiS.

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Asociální rodinné prostředí jako vzor chování dětí a mladistvých“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce. Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Brno 7.3.2012

.....

Kateřina Truhlářová

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Haně Jůzlové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi a všem blízkým, kteří mě při psaní diplomové práce morálně podporovali.

.....
Kateřina Truhlářová

OBSAH

I. TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD	3
1. Vymezení základních pojmů	5
2. Asociální rodinné prostředí	7
2.1 Rodina	7
2.2 Rodiče a výchova	8
2.3 Prostředí výchovy	11
2.4 Hodnotový systém rodiny	12
2.5 Shrnutí	14
3. Příčiny a projevy asociálního chování	15
3.1 Charakteristika poruch chování a příčiny jejich vzniku	15
3.2 Projevy asociálního chování	17
3.3 Osobnost dítěte s poruchami chování	25
3.4 Shrnutí	26
4. Prevence a pomoc	27
4.1 Prevence	27
4.2 Problematika volného času	30
4.3 Pomoc	32
4.4 Shrnutí	34
5. Ústavní výchova a střediska výchovné péče	35
5.1 Zařízení ústavní výchovy	36
5.1.1 Diagnostický ústav	37
5.1.2 Dětský domov	38
5.1.3 Dětský domov se školou	38
5.1.4 Výchovný ústav	38
5.2 Střediska výchovné péče (SVP)	39
5.3 Shrnutí	42

II. PRAKTICKÁ ČÁST	
6. Metodologie	43
6.1 Cíl výzkumu	43
6.2 Vymezení výzkumu	44
6.3 Metoda sběru dat	45
6.4 Výběr populace a vzorku	46
7. Analytická část	47
7.1 Příklad č. 1	47
7.1.1 Postup práce s rodinou a zhodnocení případu	53
7.2 Příklad č. 2	57
7.2.1 Postup práce s rodinou a zhodnocení případu	63
7.3 Příklad č. 3	67
7.3.1 Postup práce s rodinou a zhodnocení případu	69
ZÁVĚR	72
RESUMÉ	74
ANOTACE	75
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	76

I. TEORETICKÁ ČÁST

Úvod

Asociální rodinné prostředí jistě nemůžeme chápat jako vzor pro chování dětí a dospívajících jak je patrné z názvu. Asociální prostředí působí na chování dětí spíše negativně, u dítěte se v důsledku výchovy a vývoje v takové rodině rozvíjí řada negativního a společensky více či méně přijatelného chování. Proč tomu tak je? Rodina jako instituce prodělává v posledních desetiletích velké změny. Počty rozvodů, nesezdaných soužití neustále stoupají, manželství, jako základ rodiny již pro mnohé není atraktivní. Poměrně výrazně se změnilo postavení žen v rodině i ve společnosti. Ženy již nepečují pouze o domácnost a děti, ale zvládají i zaměstnání. Role v rodině, kdy muž byl živitelem rodiny a žena pečovala o děti a domácnost, již nejsou tak jasně dány jako dřív. V současném období ekonomické krize stoupá počet nezaměstnaných, čímž se zhoršuje finanční situace a zároveň i psychická zátěž jednotlivých členů rodiny. V důsledku těchto změn často v rodinách dochází k narušení stability a harmonie. Mění se hodnoty a potřeby jednotlivců, což může negativně ovlivňovat právě děti, které v takovémto prostředí vyrůstají a berou ho jako vzor pro své chování.

V diplomové práci se budu zabývat problematikou asociálního rodinného prostředí, a jaký má toto prostředí vliv na chování dětí a mladistvých.

Dále bych se chtěla zaměřit na rizika asociálního chování ve výchově dětí a mládeže z hlediska sociální pedagogiky, vyjádřím se k hodnotovému systému popisované rodiny a budu se zabývat možnostmi prevence případně pomoci dětem, které z asociální rodiny pochází.

Diplomovou prací bych chtěla upozornit také na stále živé téma, kterým je i v dnešní době výskyt ne příliš vhodného rodinného prostředí, ve kterém vyrůstají děti. Zejména na to, že je to právě dítě, které si primárně od rodičů osvojuje vzorce chování a žebříček hodnot a podle toho se chová v běžném životě ke svým vrstevníkům i autoritám.

Cílem magisterské práce je specifikovat asociální rodinu a přenos chování rodičů na děti, dále určit, jak je toto prostředí inspiruje a zda u nich vytváří zátěž a dále popsat pomoc společnosti a sociální pedagogiky těmto rodinám a dětem.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část práce je zpracována pomocí dostupné literatury, odborných publikací a příslušných právních norem. V první kapitole jsou vymezeny ty pojmy, které se v diplomové práci budou nejčastěji vyskytovat. Druhá kapitola teoretické části se týká asociálního rodinného prostředí, kde charakterizují rodinu, výchovné prostředí a hodnoty rodiny. V následující kapitole uvádím vznik a důsledky asociálního chování, dále se zabývám projevy a konkrétními typy poruchového chování, ale také osobností dítěte, které pochází z asociálního rodinného prostředí. V kapitole číslo čtyři se věnuji prevenci a pomoci rodinám. Zde rozvádím problematiku volnočasových aktivit, prevence a jejich subjektů. Ústavní výchově a střediskům výchovné péče věnuji pátou kapitolu.

Praktická část je uvedena kapitolou metodologie. Zde popisuji, jaký typ šetření jsem si zvolila a jakým způsobem jsem sbírala informace. Praktická část diplomové práce je podložena výsledky kvalitativního šetření resp. případové studie, kde bych se ráda zaměřila na konkrétní případy několika dětí žijící v nevyhovujícím, asociálním rodinném prostředí.

Výzkum byl prováděn analýzou dokumentů, příslušné spisové dokumentace Orgánů sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). **Cílem výzkumné části diplomové práce bude odpovědět na otázku, jak asociální rodinné prostředí ovlivňuje hodnotovou orientaci dětí a mládeže a jak se asociální rodinné prostředí odráží na chování dětí z pohledu sociálního pracovníka.** Jako metodu výzkumu použiji analýzu dokumentu a doplňující rozhovor se sociálními pracovníky, kteří konkrétní případ řešili.

Zpracováním diplomové práce na téma **Asociální rodinné prostředí jako vzor pro chování dětí a mladistvých** bych chtěla zvýšit zájem společnosti o tuto problematiku. Ráda bych také nastínila možnosti, jakým směrem by se rodina při výchově dětí měla ubírat, aby se předcházelo asociálnímu chování u dětí a mládeže. Zároveň by tato práce měla být motivací pro společnost, aby si uvědomila, že je to primárně rodina, ve které se děti socializují a přebírají vzory chování jejich členů.

1. Vymezení základních pojmů

Rodina

Rodina je nejvýznamnější socializační činitel, který stojí na počátku rozvoje osobnosti. Je to malá, primární, neformální skupina, kterou tvoří jedinci spojení pokrevními, manželskými případně adoptivními vztahy. Rodina je strukturovaný celek s účelem utvářet bezpečný, stabilní prostor a prostředí pro soužití, reprodukci a produkci života (Kraus, 2008).

Funkce rodiny

- Funkce biologicko – reprodukční má význam jak pro společnost jako celek, tak i pro samotného jedince jednak v perspektivě dalšího vývoje společnosti, tak v uspokojování biologických, sexuálních potřeb a potřeby v pokračování rodu každého jedince.
- Funkce ekonomická - členové rodiny se zapojují výkonem určitého povolání do výrobní i nevýrobní sféry a dále se rodina podílí na ekonomickém procesu.
- Funkce ochranná, pečovatelská – zabezpečuje každého člena z hlediska základních potřeb.
- Funkce socializačně - výchovná má významnou úlohu v primární socializaci, učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu, osvojovat si základní návyky, způsoby chování, řeč, učí sociálním rolím. Připravuje děti do praktického života.
- Funkce emocionální – zahrnuje citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. Tato funkce může být narušována konfliktními situacemi v rodině.
- Funkce kulturně – rekreační - jak rodina vede dítě ke kultuře návštěvy, divadel, galerií, muzeí, ale i zda rodina má svoji vlastní knihovnu a vede k četbě, jak rodina tráví volný čas, sport, výlety, či jen podporuje pobyt u televize. (Kraus, 2008)

Asociální chování

Charakterizujeme jako závažnější odchylky chování od sociálních, etických a pedagogických norem, které však ještě nemají ráz trestné činnosti. Při asociálním

chování je patrný rozpor se zvyklostmi společenské morálky. Jedinci chybí sociální citění, případně je na nízké úrovni. Asociální projevy mají dlouhodobý charakter, řadíme mezi ně útěky, toulky, záškoláctví a další (Slomek, 2010).

Nebezpečí přenosu chování

Rodina je pro dítě vzorem. Kultura a hodnotová orientace rodiny ovlivňují chování členů rodiny. Děti se chovají podle toho, jak se chovají rodiče. Je-li chování rodičů asociální, velmi pravděpodobně můžeme takové chování pozorovat i u dětí.

Sociálně právní ochrana dětí

Sociálně právní ochrana dětí (dále jen SPOD) se dle zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí zaměřuje převážně na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí

z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Hlavním cílem SPOD je zájem a blaho dítěte.

Edukační prostředí

Edukační, neboli výchovné prostředí je oblast, kde nebo ve kterém výchova probíhá, tzn. rodina, škola, společenské kroužky apod.

Socializace

O socializaci hovoříme jako o postupném procesu začleňování jedince do společnosti. Jedná se o přeměnu biologické bytosti v bytost společenskou (Kraus, 2008).

2. Asociální rodinné prostředí

Asociální chování se projevuje především odchylkami od normy, kterou většinová společnost uznává. Je to takové chování, které je na hranici společenské normy, ale ještě nemá ráz trestné činnosti (Kohoutek, 1998).

Ondrejkovič (1998), charakterizuje asociální chování jako chování bezohledných jedinců s nedostatkem citu pro pochopení potřeb ostatních.

V následující kapitole se zaměřím na rodinné prostředí, popíši pojem rodina, rodinné prostředí a vlivy asociálního rodinného prostředí na hodnoty rodiny. Krátce se zmíním i o výchově, která s rodinným prostředím úzce souvisí, zvláště v případech asociálního rodinného prostředí. Asociální rodina se vyznačuje mnoha problémy, které se týkají jak příslušníků rodiny, tak různých sfér rodinného života. Rodina v takové situaci obvykle nedokáže využít sociální pomoci.

2.1 Rodina

„Rodina je chápána jako strukturovaný celek, jehož smyslem, účelem a náplní je utvářet relativně bezpečný, stabilní prostor pro sídlení reprodukci a produkci života lidí.“ (Plaňava In Kraus, Sýkora, 2009, s. 33).

Rodinou nukleární nazýváme rodinu tvořenou pouze rodiči a dětmi. Rodina v níž jedinec vyrůstá, jako dítě chápeme jako rodinu orientační, rodinu, kterou v dospělosti zakládá, nazýváme prokreační (Kraus, Sýkora, 2009).

Rodina byla dříve obvykle charakterizována jako malá primární skupina, která je tvořena prokrvenými, manželskými svazky nebo adopcí. Jak jsem již naznačila v úvodu, dnešní rodina je jiná než v době, před dvaceti až třiceti lety. Klesá sňatečnost, roste rozvodovost u již tak malého počtu sezdaných párů a tím se zvyšuje počet rodin, kde se o dítě, případně děti stará pouze jeden rodič (Matoušek, Kroftová, 2003).

Vzhledem k tomu, jakým směrem se za posledních několik desítek let, zejména západní rodina ubírá, ji Matoušek (2010), který se odkazuje na autory Giddense, Becka a de Singlyho, označuje za instituci spíše skořápkovou, rizikovou, nestabilní a křehkou. Dnešní rodinu již necharakterizují pokrevní či manželské svazky, ale spíše rodinné

soužití nesezdaných dospělých partnerů stejného nebo opačného pohlaví, mezi kterými pozorujeme citovou vazbu.

Matoušek (2010, s. 13) říká: „*Tradiční pojem rodina nutně dostává široký a neostrý význam. V současnosti totiž v zemích patřících do naší civilizace souběžně existuje množství forem rodinného soužití zahrnující všechny myslitelné kombinace biologického příbuzenství. Legalizovaných i nelegalizovaných vztahů mezi dospělými a dětmi či mezi samotnými dětmi.*“ Matoušek tedy chápe rodinu jako výše citovanou formu soužití v různých kombinacích.

2.2 Rodiče a výchova

„*Dobré rodičovství má být milující, pečující, bezpečné, stálé, ochraňující a podpůrné. Je úhelným kamenem zdravého vývoje dítěte.*“ (Pughe, Philpot In Matoušek 2010, s. 46).

Dle Řehořkové (In Veselá, 1997) má celospolečenské klima vliv na prožívání rodiny. Autorka chápe rodinu jako výchovnou jednotku, která prochází sice změnami, ale zůstává základem pro socializaci jedince.

„*Každé dítě, když přichází na svět, nachází tu určité připravené prostředí. Nejen plenky, postýlku, kočárek, ale především osoby svých rodičů a ostatní členy rodiny, do níž patří. Tyto osoby už mají nějaké, více nebo méně jasné, představy o tom, jak se má dítě chovat a jak se mají chovat oni k němu.*“ (Matějček, 1994, s. 40).

Matějček (1994) dále hovoří o dlouhém vývoji postojů, kterým si rodiče při čekání dítěte prošli, v rodičích se odráží jejich vlastní zkušenosti z dětství, vztah k rodičům, zkušenosti z výchovy, ze školy.

Prostřednictvím rodičů se dítě seznamuje se světem a se společností, rodiče jsou pro děti největší přirozenou autoritou, podle nich se učí žít a jejich chování, jednání, zvyky a návyky napodobuje a ve všem od počátku sleduje jejich příklad. Pokud ovšem sami rodiče mají sklon k patologickému chování, může nastat problém.

„*Psychologové spatřují jeden z nejčastějších důvodů patologických jevů v tom, že mnohé rodiny nejsou pro své děti oporou.*“ (Erb, 2000).

Jestliže rodina selže ve svých základních funkcích, dítě prožívá frustraci a jeho potřeby nejsou uspokojovány, může tohle všechno vyústit v problém přijetí sebe sama. Dítě má nedostatečné sebevědomí a pochybuje o svých schopnostech. Takový jedinec má dlouhodobý problém čelit frustraci, stresu, což může mít za následek stupňující se agresivní chování (Jedlička a kol., 2004).

Mnoho rodičů si myslí, že vytváří podnětné rodinné prostředí tím, že dítěti poskytnou život, stravu a ošacení. Tak to ale není, pokud jsou o tom rodiče opravdu přesvědčení, se mylí a děti rostou doslova jako dříví v lese (Bakošová, 2008).

V procesu socializace hrají rodiče velmi důležitou roli. Dítě se učí navazovat a udržovat vztahy k druhým lidem právě díky primárním citovým vazbám, které rodiče dítěti poskytují. Pokud je ale citová vazba mezi dítětem a rodiči narušena nebo zcela chybí, jedinec má potíže vztahy s okolím navazovat. V těchto případech hovoříme o citové deprivaci (Matějček in Matoušek, 2010).

O výchově hovoříme, jako o záměrné lidské činnosti, která všestranně formuje osobnost každého jedince (Kraus, Sýkora, 2009). Výchova dětí je významným činitelem vývoje, to jak rodiče své děti vychovávají, se odráží v jejich projevech chování. Řehořková (In Veselá, 1997) se zmiňuje o důležitosti citové výchovy, kterou mohou nabídnout pouze rodiče, nikdo jiný nemůže citovou výchovu zastoupit, ani škola ani jiné zařízení. Uvádí, že pokud dítě nemá dostatek citové výchovy a je tzv. citově podvyživeno, vzniká živná půda pro nejrůznější druhy asociálního chování, které si dítě přináší do dospělosti a následně podobným způsobem vychovává své děti. Je to neustálý koloběh, který se opakuje. Proto je pro dítě tak důležitý kladný vzor při výchově.

Podle Krause (In Veselá, 1997) jedinec potřebuje mít ideální vzor zdravé existence před očima. Měl by vycházet z obecně uznávaných morálních hodnot a odrážet aktuální problémy.

„Děti poznamenané deprivacním traumatem si jeho následky přenášejí do dalších prostředí, do nichž se případně dostanou. Jejich vnitřní pracovní model obsahuje spoustu negativních předpokladů o jiných lidech i o vlastní osobě.“ (Matoušek 2010, s. 50). Stejný názor má i Frank (1996), říká, že dítě si uvědomuje citové ochladnutí rodičů, dítě pak naplňuje pocit úzkosti a nejistoty. Nejistota vede dítě k nežádoucímu chování. To co nás rodina naučí, aplikujeme, ať chceme či nechceme

ve svém životě zřejmě všichni. I. Bláha (In Řehořková, In Veselá, 1997, s. 9) napsal: „Živé vzory v rodině jsou to, co utváří dítě citově i mravně.“

Jestliže rodiče, kteří byli vychováni v nepřátelské atmosféře a s nedostatkem citu, budou tak s největší pravděpodobností vychovávat i své děti.

Rodiče, kteří na své děti neberou ohled, nevíšimají si, v jaké situaci se děti právě nacházejí, neví jaký je jejich aktuální psychický stav, můžou u dítěte vyvolat stav útlumu nebo hyperaktivity. Takovýto stav většinou u rodičů vede k dalšímu, až násilnému chování vůči dítěti nebo k jiným formám zacházení s dětmi (Matoušek, 2010).

Dle Matouška (2005) znamená špatné zacházení s dítětem, zanedbávání potřeb dítěte. Špatné zacházení s dětmi má různé příčiny. Mohou to být osobnostní anomálie rodičů, přenos výchovy, které byli rodiče v dětství vystaveni, ale také odlišná kulturní nebo hodnotová orientace. „*Například romská rodina nemá stejné normy týkající se péče a výchovy dětí jako rodina většinové společnosti v ČR.*“ (Matoušek, 2005, s. 28).

Bakošová (2008) je toho názoru, že zanedbávání dítěte má podobu nerozvinutého sociálního chování, které vede až k chování protispolečenskému. Zanedbávané dítě je nedůvěřivé a neschopné navazovat sociální vztahy. Zanedbávající rodiče těchto dětí, dle výzkumu, který doc. Bakošová provedla, nedodržují základní hygienické návyky, děti jsou obvykle neupravené a žijí v nevhodných a málo prostorných bytech.

Matoušek (2005) označuje rodiny, ve kterých dochází ke špatnému zacházení s dětmi, jako mnohoproblémové rodiny. V těchto rodinách dochází v důsledku různých sociálních a osobních znevýhodnění k různým patologickým jevům.

„*Rodič, který se chová delikventně, nadměrně pije, bere drogy, je často nezaměstnaný nebo má podobné projevy „sociální nepřizpůsobivosti“, také zvyšuje pravděpodobnost, že dítě bude během dospívání přestupovat meze zákona.*“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 45).

Matoušek, Kroftová (2003) dále uvádějí, že v rodinách mládeže, která se chová delikventně, se rodiče méně starají o vytvoření zábran v asociálním chování. Nevychovávají za účelem vytvoření hranic, kdy je chování považováno za správné a kdy za špatné. Rodiče dítě za nějaký přestupek nepřiměřeně trestají, jindy ten samý

přestupek nechají bez povšimnutí. Naopak v rodinách kde jsou mantinely určeny, ale disciplína je vyžadována a jakýkoliv, byť sebemenší prohřešek je přísně trestán, má podobné důsledky. Jedinec si přisvojí „nálepku“ neschopného, špatného, nemožného dítěte a začne se podle této nálepky chovat.

Lidé jsou konfrontováni celou řadou nálepek, ať už vyslovených či nikoliv. Tyto nálepky ovlivňují mínění, pocity i chování k těm, komu byla nálepka dána, zamlžují pozitivní pohled na „označené“ dítě, v němž toto stigma vyvolává nepříjemné pocity, které si může nakonec osvojit a přijmout za své a nakonec se podle nich začít chovat (Sheedyová-Kurcinková, 1998).

2.3 Prostředí výchovy

Nejvýznamnějším prostředím, kde se uskutečňuje socializace, je rodina. Rodina je primárním činitelem výchovy, začleňuje dítě do kulturního prostředí společnosti.

Kraus (2008, s. 66) charakterizuje prostředí následovně: *„Prostředí člověka zahrnuje vedle hmotných předmětů nezbytné vztahy, tedy vedle materiálního systému i systém duchovní, tj. prvky jako věda, umění, morálka apod. Prostředí jako jistý vymezený prostor obsahuje podněty nezbytné pro rozvoj osobnosti.“*

Z definice je patrné, že prostředí jedince významně ovlivňuje, rozvíjí jeho osobnost a dle Krause (2008) v nás zanechává zřetelné stopy. Prostředí může jedince podporovat, formovat jeho osobnost, motivovat ho k určitému chování nebo pro něj může být překážkou.

Bakošová (2008) charakterizuje výchovné prostředí rodiny v širším slova smyslu jako nezáměrné výchovné prostředí, které vzniká bez cílevědomého působení. Výchovným prostředím, v tomto kontextu, rozumí demografické, psychologické, kulturní a ekonomické podmínky, dále životní styl, hodnotovou orientaci a modely výchovy v rodině. V užším slova smyslu výchovné prostředí popisuje jako podnětnost výše uvedených podmínek, které vstupují do interakce s výchovným procesem, cíli a styly rodinné výchovy.

Každý výchovný proces dle Krause (2008) probíhá v nějakém prostředí. Prostor hraje ve výchovném procesu dvě významné role. Jednak je to role (funkce) situační. To znamená, že výchova probíhá v konkrétním prostředí, či situaci (např. na hřišti či klubovně), která vytváří podmínky pro výchovu jedince a působí v souladu s cíli výchovy. Druhou funkci autor označuje jako výchovnou. Podotýká, že určité prostředí velmi silně ovlivňuje chování jedinců. Chování se mění v závislosti na střídání prostředí. Jinak se lidé chovají na hřišti a jinak např. v divadle.

2.4 Hodnotový systém rodiny a výchova k hodnotám

„Rodina jako přirozené prostředí výchovy vytváří a zprostředkovává dítěti svět hodnot, jejichž hierarchii si dítě ustavuje podle nabízených a někdy i vnucovaných vzorů. Jde o hodnoty vnitro - rodinné i o hodnoty vnějšího světa, které dítě zásadně ovlivňují ve stěžejním období plasticity těchto znaků, jež se na mravních kvalitách jeho osobnosti podílejí.“ (Klapilová S. in Veselá Z. 1997, s 24).

Rodina předává svým dětem hodnotový systém, ten ovlivňuje dítě, a buď vytváří, nebo rozvíjí dispozice k sociálním patologiím nebo vytváří u dítěte vůči nim imunitu. Mezi sociální deviace můžeme mimo jiné zařadit zneužívání návykových látek, násilí, delikvenci apod. (Matoušek, 2005).

Hodnoty si rodina předává po generacích. To co nám rodiče v dětství předají, si přinášíme do vlastních rodin. Tento hodnotový přenos nazývá Reiss (In Matoušek, 2005) rodinným kodexem. Rodinný kodex autor chápe jako sbírku zkušeností dané rodiny, vodítko, které určuje jaké chování je v souladu s pravidly rodiny. Co je správně a co špatně, ukazuje žádoucí způsoby chování, vzory a příklady.

Dle Bakošové (2008) je třeba děti vychovávat k hodnotám jako je láska, slušnost, úcta, tolerance, přátelství, solidarita či dobro. Výchova v rodině má rozvíjet vztah k sobě samému, ke společnosti, lidem a rodině a v neposlední řadě také vztah k přírodě.

Soubor rodinných hodnot se projevuje tím, jak rodiče děti instruují. Normy, které rodiče dětem předávají, nemusí být ve skutečnosti normami platnými ve většinové společnosti. Děti často přejímají to, co vidí, než to co slyší. Budeme-li dítěti tvrdit, že kouřit není

zdravé a sami kouřit budeme, pak dítěti sdělujeme, že kouření sice není zdravé, ale je přípustné (Matoušek, 2005).

Hodnotovou orientaci rodiny lze vyčíst ze způsobu trávení volného času. Tedy času mimo školní a pracovní povinnosti. Jsou-li v rodině mladší děti, náplň volného času určují převážně rodiče, u rodin se staršími dětmi, jsou brány v úvahu i jejich názory na trávení volného času (Matoušek, 2005).

Hodnotový systém má velmi blízko k výchově. Rodina nás vychovává k určitým hodnotám. Styl výchovy, který rodiče používají, má významný vliv na vývoj dítěte.

„Stylem výchovy rozumíme soubor požadovaných komunikačních strategií, které převažují ve vztahu dítě – dospělý, resp. dítě – rodič.“ (Klapilová . In Veselá 1997, s 24). Klapilová (1997) dále shledává důležitost ve způsobu požadavků kladených na dítě, kontrolu jejich plnění a reakce vychovávajícího na nesplněné požadavky. Podle přístupu k dítěti, hodnotí liberální styl výchovy jako pasivní a lhostejný, naproti tomu opačný styl, autoritativní, s přehnaně kritizujícími přístupy, kdy je od dítěte striktně vyžadována disciplína, poslušnost a stoprocentní plnění požadavků, považuje za stejně tak škodlivý.

Autoritativní výchova tak nemá daleko k tělesným trestům a jinému násilí na dítěti. Do nedávna byly u nás výchovné tresty považovány za přijatelný výchovný prostředek (Vlčková, In Veselá 1997). Matějček (1994) považoval tělesné tresty za primitivní výchovný prostředek, který má na možnost vývoje pramalý vliv.

Podle Bakošové (2008), převládají tělesné tresty v rodinách, kde vztah k dítěti je z pozice rodiče nadřazený a povrchní. V těchto rodinách dochází k rozkladu vztahů mezi dětmi a rodiči, který se projevuje podceňováním dětí, manipulací, používáním psychického nátlaku a jinými nezdravými praktikami.

Trest v rámci výchovy má ukázat, jaké chování není žádoucí, na druhé straně, odměny jsou pozitivním výchovným prostředkem. Podporují a povzbuzují sebevědomí a osobnost dítěte (Bakošová 2008).

Frank (1996) je toho názoru, že pochvaly by měly vždy převažovat nad kritikou a trestáním, a to bez ohledu na věk dítěte. *„Pochvala a pokárání je totiž cukrem a bičem každého moudrého výchovného systému a nejen rodinného. Všechny ostatní odměny a tresty jsou už pouhou nadstavbou, která je vždy víceméně nutná a rovněž víceméně zbytečná.“* (Frank, 1996, s. 118).

Citovaný autor však dodává, že výrazné pozitivní hodnocení je třeba přiznávat za skutečně dosažené výkony, protože nepřiměřené, zejména hmotné, odměňování a s tím spojený rozpad materiálních hodnot, vede dítě k duchovní bídě, ztrátě společenských hodnot a životní motivace.

Model výchovy, který je založen na lásce rodičů k dětem, kdy je dítě akceptované a zachází se s ním dobře, má na vývoj dítěte dobrý vliv. Pokud je ale dítě odmítáno, výchova je příliš tvrdá a nejsou mu umožněny citové kontakty, může se u něj rozvíjet agresivita a emocionální nerovnováha. Přílišné nároky rodičů na dítě, které není přijímáno takové, jaké je, vedou k frustrované osobnosti s nízkým sebevědomím, naopak nesamostatnost a infantilitu způsobuje přílišná starost rodičů o dítě (Bakošová, 2008).

2.5 Shrnutí

V kapitole Asociální rodinné prostředí jsem popsala pojem rodiny, naznačila jsem, kterým směrem se dnešní rodina vyvíjí a jak se mění. Zaměřila jsem se na tematiku rodičovství a výchovy. Vylíčila jsem problematiku primárních citových vazeb, které jsou důležité pro správný vývoj dítěte a také jak se dítě vyvíjí, pokud citová vazba chybí. Pokud citová vazba při výchově chybí, má to ve většině případů na dítě negativní vliv. Zmínila jsem se o hodnotovém systému rodin. Důležité je mít na paměti, že každá rodina má vlastní žebříček hodnot, pro někoho jsou na prvním místě peníze, pro jiného vzdělání. Hodnotová orientace konkrétní rodiny se nemusí shodovat s hodnotami většinové společnosti. Můžeme říci, že to co nám rodiče předávají, ať je to výchova, láska nebo hodnotová orientace, nás ovlivňuje v našem budoucím chování a prožívání.

3. Příčiny a projevy asociálního chování

Jak jsem již popsala v minulé kapitole, to, jak se chováme, do velké míry ovlivňuje výchova rodičů. Mimo výchovu rodičů, lze také akceptovat jistou genetickou zátěž, případně narušení vývoje v důsledku poškození centrální nervové soustavy. Projevy chování jsou potom různé, od neagresivních poruch chování po agresivní chování, jako je násilí, šikana apod.

Jako osobnost, jsme každý jedinečný, každý jinak prožíváme, proto je nesmírně důležité, přistupovat ke každému jedinci individuálně.

3.1 Charakteristika poruch chování a příčiny jejich vzniku

Vágnerová (1997) charakterizuje poruchové chování jako odchylku v oblasti socializace, kdy dítě není schopno respektovat normy chování na úrovni, která odpovídá jeho věku a rozumové úrovni. Takové poruchy chování jsou dlouhodobého a opakovaného rázu, tzn., že, porušování norem trvá déle než šest měsíců. Na vznik poruchového, potažmo asociálního, chování má, jak jsem již psala v předchozí kapitole, vliv sociální prostředí, tedy především rodina. Vychovává-li rodina dítě nedostatečně či nevhodně, může to mít za následek zvýšené riziko rozvoje nežádoucích osobních vlastností, které vedou k poruchám chování.

Dle Vágnerové (1997, s. 67) jsou v tomto směru: *„...rizikové rodiny asociálních jedinců, psychopatických osobností, osob s tendencí k nevhodným návykům, vedoucím ke změně osobnosti (např. alkoholismus), dále emočně chladných jedinců bez zájmu o děti a tomu odpovídající strukturou hodnot a norem.“*

Vágnerová, dále dodává, že důsledky výše citované výchovy budou závažnější, jestliže má dítě navíc dispozice k disharmonickému vývoji osobnosti, protože nelze vyloučit i genetickou zátěž, která jest taktéž považována za příčinu asociálního chování, ačkoliv okrajovou příčinu. Zvolský (In Vágnerová, 1997) předpokládá výskyt genetických dispozic k disharmonickému vývoji pouze u 1-3% populace.

Mimo rodinu a genetickou zátěž, spatřuje citovaná autorka příčinu poruch chování též oslabení či poškození centrální nervové soustavy (dále jen CNS) v období prenatálního nebo perinatálního vývoje jedince. Poškození CNS má za následek kolísavost emočního prožívání, impulzivitu a sníženou schopnost sebeovládání, které mohou vést k problematickým reakcím. Samozřejmě jsou děti, které jsou k asociálním projevům náchylnější než jiné. Matoušek (1996) považuje zejména děti hyperaktivní náchylné k závadným projevům chování. Zaměřme se ale na problematiku vzhledem k dětem, které si sebou nenesou takovou zátěž. Běžné dítě v průběhu svého vývoje prochází několika obdobími vzdoru. V těchto obdobích je dle Matouška (1996) důležité, aby vychovávající uměl vystupovat jako autorita. Je třeba dítěti stanovit jasné meze a v případě jejich překročení uplatnit sankce. Protože za hranicí zákona se spíše ocitnou ti jedinci, kteří tyto meze neznali, obvykle pocházejí z rodin, kde jim všechno prošlo. K tomu dochází v rodinách, kde o dítě nikdo neprojevuje opravdový zájem. Protipólem ale mohou být rodiny, kde naopak se takzvaně všechno „nějak“ vyřeší. Jsou to rodiny, kde je dostatek financí i styků na „správných místech“: *„Když dítě chodí za školu, najde se někdo, kdo napíše falešnou omluvenku. Když dítě ukradne auto a poškodí ho, najdou se peníze na zaplacení škody a podplacení policie.“* (Matoušek, 1996, s. 41). V takové rodině chybí autorita, chybí rodič, který se o dítě zajímá. Dle Matouška (1996) je úkolem rodiče připravit dítě na samostatný život ve společnosti tím, že ho seznámí a naučí používat v praxi taková pravidla, která si společnost určila.

Příčinou vzniku problémů v rodině v dnešní uspěchané době může být velká míra stresu, kterému jsou rodiny vystaveny. Může to být nezaměstnanost, hrozící propuštění z práce, chudoba, mimomanželský vztah jednoho z rodičů, potíže s bydlením apod., tyto činitele mohou být spouštěčem takového chování, které má za „standardních“ okolností rodič pod kontrolou. Následky špatného zacházení s dětmi jsou dlouhodobé a ničivé. Rodiče, kteří jsou vystaveni stresu, obvykle nízkou měrou oceňují vývojové úspěchy dětí i jejich schopnosti, málo s dětmi komunikují. Velká míra stresu se odráží ve striktnější výchově. Výchova je direktivnější až omezující. Tito rodiče své děti i častěji trestají.

Druhým extrémem je, že rodiče jsou při výchově apatičtí, nevnímají potřeby dětí, tím jsou pro dítě vzorem, který dítě považuje za běžné chování dospělých. Pávková a kol. (2008) označuje jako nejčastější příčiny negativního vlivu rodiny na výchovu dítěte neplnění rodičovských povinností, špatné výchovné metody, neochotu rodičů přijímat

kritiku či odbornou pomoc při výchově. Velké nebezpečí pro dítě, dále spatřuje v alkoholismu a v kriminálním chování rodiny, v nízké úrovni mravních a etických hodnot.

3.2 Projevy asociálního chování

Projevy asociálního chování jsou takové projevy, které se liší od přijímané normy. Jsou to projevy chování, které jsou v rozporu s požadavky společnosti. Pro každou vývojovou etapu dítěte jsou charakteristické určité problémy v chování. Z počátku se spíše jedná o projevy nezralosti a nepřípravenosti. Je-li tolerováno takové chování doma, nebude tolerováno ve škole. Takové chování se projevuje např. neustálým vyrušováním ve výuce, hraním si při hodině či mluvením. Děti jsou mladé a nezralé, ještě se neumí ovládat, neuvědomují si, že se takhle ve škole chovat nesmí.

Vágnerová (1997) míní, že děti z rodin, kde panují odlišné normy chování, mohou mít problém s dodržováním pravidel ve škole. Rodina výchovu dítěte v tomto směru zanedbala a dítě se nenaučilo jak se správně chovat.

Děti se povětšinou adaptují a v novém prostředí se naučí správně chovat. V mladším školním věku ještě nejde o závažné problémy. Spíše hovoříme o nezralosti dítěte a drobných problémech s tím spojených. Vágnerová (1997) v této souvislosti hovoří o projevech, které působí jako lež. Uvádí však na pravou míru, že dítě ještě není schopno správného hodnocení reality.

Vágnerová (1997) vymezuje poruchové chování ze tří základních hledisek:

1. Chování, které nerespektuje sociální normy, platné v dané společnosti. Zde autorka popisuje problematiku kulturní a hodnotové orientace různých rodin. To co je poruchové chování pro většinovou společnost, nemusí být platné pro menšinu. Jde např. o postoj k záškoláctví, romská rodina záškoláctví nechápe jako poruchu chování na rozdíl od majority. Vztah mezi majoritní a minoritní skupinou, z tohoto hlediska, může být zdrojem dlouhodobých konfliktů.

Poruchy chování narušují socializaci, je nežádoucím způsobem změněn vztah ke společenským normám. Chování jako poruchové, můžeme klasifikovat tehdy, jsou-li splněny dvě podmínky:

a) *Jedinec chápe význam norem.*

b) *Jedinec tyto normy neakceptuje*, protože má jinou hodnotovou orientaci, nebo se jimi nedokáže řídit, protože není schopen ovládat své chování.

2. Nedostatek empatie, citový chlad a egoismus, které se projevují v oblasti sociálních vztahů. Jedinec se zaměřuje pouze sám na sebe a na uspokojování svých potřeb. Jsou to osoby, které jsou často odmítány, mají časté konflikty. Vinu nepřičítají sobě, ale vždy jiným osobám. Vztahy k ostatním jsou nedůvěřivé, povrchní a snadno zaměnitelné s jinými.

3. Agresivita, jako rys osobnosti nebo chování, při kterém jsou porušována práva ostatních. Agresivní jedinec je lhostejný k pocitům oběti jeho agrese, případně agrese přináší uspokojení.

Mezi nejobvyklejší projevy asociálního chování v období dětství a puberty patří odpor ke všemu, co se týká školy a školních povinností, patří sem lhaní, agrese či šikana, negativismus, záškoláctví, útky z domu či potulky, závislosti a dokonce i sebepoškozování (Sejčová, 1997).

Vágnerová (1997) rozlišuje poruchy chování ve dvou kategoriích:

1. Poruchy chování neagresivní. Jedinec porušuje sociální normy, ale jejich porušování není spojeno s agresivitou. Jedná se například o lži, záškoláctví či útky z domova apod.

2. Agresivní poruchy chování. Chování se projevuje násilným porušováním práv ostatních. Zde hovoříme o násilném nebo agresivním chování, týrání nebo např. vandalismu.

Hranice mezi oběma typy není zcela přesná. Často u jedince s poruchou chování dochází ke kombinování agresivního a neagresivního asociálního chování.

Lhaní

Lhaní chápeme jako obranný mechanismus, který nám umožní vyhnout se nepříjemným následkům našich činů. U lhaní rozlišujeme několik variant. Dítě předškolního věku

ještě nedokáže rozlišit realitu od vlastní fantazie, jedná se o způsob jeho myšlení. Nemluvíme tedy o lhaní v pravém slova smyslu, ale spíše o smyšlence či tzv. konfabulaci (Lazarová, 1998). Vágnerová (1997) shodně smyšlenku charakterizuje jako vývojový znak u dětí předškolního věku.

Dalším projevem „nepravé“ lži je lež bájivá, kdy si dítě vymýšlí nepravdivé bájivé příběhy, ve kterých zpravidla hraje atraktivní roli. Lazarová (1998) popisuje bájivou lež jako patologický jev, který je často provázen hysterickými projevy a touhou být středem pozornosti. Vágnerová (1997) dodává, že bájivá lež se vyskytuje také u dětí, které jsou nějakým způsobem deprivované a kompenzují si tak nějaký nedostatek alespoň ve své fantazii. „*Např. dítě si vymýšlí příběhy, ve kterých prožívá různá dobrodružství se svým otcem, se kterým se ve skutečnosti nestýká. Potřeba vztahu s otcem je v tomto případě zcela zřejmá.*“ (Vágnerová, 1997, s. 72). Ani v tomto případě nejde o lež v pravém slova smyslu ani tedy o poruchu chování a to z důvodu, že zde zcela chybí vědomí nepravdy či úmysl skutečnost zkreslit.

Z výše uvedeného vyplývá, že pravou lež charakterizuje úmysl a vědomí nepravdivosti. Dítě si uvědomuje, že nemluví pravdu, a tomuto jednání předchází úmysl. Dítě se potřebuje vyhnout nějakým potížím či získat nějakou ne zcela zaslouženou výhodu. Pravou lež pozorujeme u dětí ve vývojové fázi školního věku, kdy je již schopno rozlišit pravdu od nepravdy a ví, že se lhát nemá (Vágnerová, 1997).

Lazarová (1998) dodává, že příčinou lží u dětí bývá velmi často slabost a obrana vlastního já, ale také emoční a sociální nezralost. Velký vliv autorka vidí v rodině, je-li lhaní rodinnou normou, děti tyto vzorce přebírají a lžou běžně.

Vágnerová (1997) poukazuje na důležitost frekvence četnosti lhaní u konkrétního dítěte, dále okruh osob, kterým dítě lže a situace ve kterých lže nejčastěji. Za důležitý též považuje účel, který dítě ke lhaní vedl.

„Zvláštní kategorii představují lži zaměřené na poškození jiné osoby nebo dosažení osobního prospěchu bez ohledu na ostatní. Nelze je považovat za obranu v nouzi a bývají obvykle spojeny s dalšími negativními projevy a existencí takových osobnostních vlastností, jako je egoismus, necitlivost apod. V krajním případě se v těchto případech setkáváme i s agresivitou, zejména při prosazování vlastních cílů. U takových dětí jde o závažnější odchylku osobnostního vývoje a prognóza do budoucnosti je horší.“ (Vágnerová, 1997, s.72).

Účinně předcházet lhaní u dětí můžeme sami jako rodiče a dospělí vzory. Je třeba dítěti ukázat, že nikdo nejsme neomylný, že dokážeme přiznat svoji chybu a nestojíme tvrdošijně za svou pravdou, která je jediná správná (a nezáleží na tom, že to pravda není). Dospělý člověk by měl umět ukázat, že dokáže přiznat svou chybu.

Podle Lazarové (1998) je důležitá komunikace ve vztahu dítěte a lži. To znamená, s dítětem se posadit, ujasnit si co ho ke lži vedlo, proč se k ní uchýlilo, proč má následovat potrestání a jak může chyby napravit. Rozhodně bychom se ale neměli „pitvat“ v podrobnostech a dítě již tak provinilé ještě více ponižovat. Vychovatel by měl být schopen rozumně závažnost lži posoudit a předcházet jejímu opakování.

Krádež

U krádeží je třeba rozlišovat mezi důvody, které dítě takovému jednání vedly. Primárně posuzujeme psychickou vyzrálou dítěte, kolikrát se krádeže opakují a hodnotu ukradených věcí (Lazarová, 1998).

Ondráček (1999) je toho názoru, že krádeže v dětském kolektivu vytvářejí nedůvěru, mohou narušovat vztahy společenství, ve kterém ke krádeži došlo a dále snižovat ochotu členů skupiny vzájemně spolupracovat. Vágnerová (1997) k tomu dodává, že jestliže krádež v dětském kolektivu tzv. praskne, získává dítě, které kradlo, roli špatného jedince, takové nálepky se velmi těžko zbavuje. K dítěti je potom přistupováno s automatickou nedůvěrou a je podezíráno z krádeží i v budoucnosti bez závažnějších důkazů.

„Krádeže jsou charakterizovány záměrností jednání a předpokladem takového stupně rozumové vyspělosti dítěte, kdy je schopno pochopit pojem vlastnictví a akceptovat normu chování, která vymezuje odlišný vztah k vlastním a cizím věcem.“ (Vágnerová, 1997, s. 74). K citovanému textu autorka dodává, že děti na počátku školní docházky, ačkoliv si již plně uvědomují rozdíl mezi vlastním a cizím majetkem, impulsivně berou věci. Takové chování, ale nehodnotí jako krádež, protože není záměrem dítěte danou věc ukrást. Spíše je pro něj nějakým způsobem atraktivní.

Lazarová popisuje pravou krádež jako plánovanou, promyšlenou a zloději přinášející zisk. U dětí, u kterých se takové jednání objeví v nízkém věku, není výjimkou, že se právě krádeži naučí v rodinném prostředí, ve kterém žijí.

Vágnerová (1997) se otázkou rodinného prostředí a jeho vlivu na krádeže dětí také zabývá. V rodinách s odlišnou hodnotovou orientací, krádeže nemusí znamenat závažnější přestupek, z čehož vyplývá postoj dětí ke krádežím. Jsou-li následně potrestány mimo rodinu, chápou takový trest jako nespravedlivý, ale nemají ani větší pocit viny ani se necítí být zahanbeny, pokud jsou při krádeži přistiženy. „... z jejich chování bývá zřejmé, že zde funguje dvojitý systém norem: Učiteli svůj čin zapírají, protože vědí, že se ve škole krást nesmí. Ale nemají pocit, že by byl jejich čin příliš špatný, protože normy jejich rodinného prostředí jej tolerují.“ (Vágnerová 1997, s. 74).

Prevence krádeží do velké míry souvisí s problematikou volného času, kterou si popíšeme v jedné z následujících kapitol. Nicméně, objeví-li se u dítěte krádež, je třeba posoudit její motiv. Zda šlo o záměrné a plánované jednání, nebo jestli dítě něco „vzalo“ z důvodu např. atraktivity předmětu. Důležité je posoudit, z jakého prostředí dítě pochází, zaměřit se na jeho postavení v prostředí vrstevnické skupiny. Je také třeba posilovat a podporovat zájmovou činnost dětí.

Záškoláctví

Jednoduše řečeno, záškoláctví znamená vyhýbání se výuce. Důvody takového chování však mohou být různé. Záškoláctvím dítě dává najevo pocit ohrožení, jiné dítě naopak demonstruje porušování zavedených norem.

Lazarová (1998) rozlišuje v rámci záškoláctví děti, které žijí ve strachu, ať už z trestu rodičů za špatné známky, z posměchu učitele nebo z šikany. Pro takové dítě je pobyt mimo školu řešením dlouhodobé frustrace. Takový typ záškoláctví je plánovaný dopředu. Dítě je obvykle samo, má pocit opuštěnosti, beznaděje a zrady. Ondráček (1999, s. 70) nazývá takové chování jako „únik ze zóny ohrožení“.

Vágnerová (1997) v tomto kontextu záškoláctví charakterizuje jako: „...komplex obranného chování únikového charakteru a jeho cílem je vyhnout se subjektivně neúnosné zátěži.“

Naopak pro záškoláctví ve vyšším věku, které je doprovázeno falešnými omluvenkami a následnými potulkami po hospodách, parcích a hernách, je typické, že se odehrává v partě vrstevníků. Absence ve vyučování je vrstevníky hodnocena pozitivně jako akt odvahy porušit normy společnosti (Ondráček, 1999). I Lazarová (1998) v této

souvislosti připomíná, že od záškoláctví nemusí být daleko k různým závislostem, ať už na drogách, alkoholu či hracích automatech.

Pro děti, které řeší problémy záškoláctvím je podle Lazarové charakteristická nízká odolnost proti pokušení, dítě je snáze ovlivnitelné či znuděné. Na druhé straně může jít o dítě úzkostné, s pocity nepochopení a samoty. Jako vnější příčiny můžeme určit napjatou školní situaci, pokud si dítě např. neporozumí s učitelem či spolužáky, nepochopení ze strany rodičů, ale také nevědomá podpora rodičů, kteří děti ze školy omlouvají a tím mu dávají signál, že povinností se lze vyhnout.

Vágnerová (1997) podotýká, že záškoláctví může mít příčinu i v socializačním vývoji. Je-li dítě vychováváno v rodině s odlišným normativním a hodnotovým systémem, než má majoritní společnost, a škola a vzdělání pro rodinu nepředstavuje významnou hodnotu, není dítě za chození za školu trestáno. Záškoláctví pro rodinu s odlišnou hodnotovou orientací nemá význam přestupku proti normě.

S problematikou nepodnětného sociokulturního prostředí ve vztahu dítě, rodina, škola souhlasí i Jedlička, Kořa (1998), autoři dokonce zmiňují až jistou averzi rodičů vůči povinné školní docházce a škole vůbec. Rodiče ale tím, že dítě v záškoláctví podporují, ztrácí nad dítětem kontrolu. Dítě tak nemá vytyčené hranice, co smí a co ne a jeho chování mohou začít doplňovat predeliktivní sklony a antisociální projevy.

Prevence záškoláctví spočívá v zaměření se na dítě jako na individualitu. Příčiny záškoláctví jsou u každého dítěte jiné. Neměli bychom zapomínat, že dítě z asociálního rodinného prostředí může mít situaci těžší než dítě pocházející z podnětného sociálního prostředí.

Jedlička a Kořa (1998, s. 62) poukazují na to, že i dobře vedená škola by neměla zapomínat dát dítěti, a to i dítěti méně výkonnému, pocítit alespoň malý úspěch: *„Každý školák by měl mít pocit, že přes neuspokojivý vzhled, přes neúspěchy v učení nebo slabší prospěch, jej učitel či učitelka mají nepodmíněně rádi, uznávají jej jako jedinečného lidského tvora a přes veškeré problémy a nedostatky trpělivě věří v jeho budoucnost.“*

Záškoláctví je třeba odhalit co nejdříve. Čím dříve bude odhaleno, tím lépe pro dítě. Jestliže dítě pochází z méně podnětného prostředí, je třeba, aby škola byla v kontaktu s rodiči a byla tak ve střehu i s pravidelností omluvenek „z rodinných důvodů“. Je vhodná pravidelná konzultace s rodiči. V případě, že příčina záškoláctví tkví ve školní situaci, pro dítě neúnosné, není na místě, aby pedagog či rodič příčiny bagatelizoval

větami typu, „*toho se bát nemusíš*“, naopak, je třeba navodit atmosféru důvěry a nechat dítě, aby se nám svěřilo s konkrétními příčinami svého záškoláctví a dále vytvořit dlouhodobý plán a taková opatření, aby se záškoláctví neopakovalo. V oblasti odhalování příčin záškoláctví u dětí je vhodné si všimnout třídního kolektivu a jeho prostředí, je dobré se zaměřit na to, jaké postavení v takovém kolektivu má právě dítě, které za školu chodí (Lazarová, 1998).

Agresivita a agresivní poruchy chování

Agresi chápeme jako násilí namířené proti jednotlivci, skupinám, živé přírodě či majetku (Turček, 2000).

Agresivita zahrnuje rozsáhlou škálu různých projevů, u dětí to jsou např. verbální agrese, bití, provokování či šikana (Lazarová, 1998).

Podle Vágnerové (1997) je pro agresivní chování charakteristické porušování sociálních norem, omezování základních práv ostatních a to vše je spojeno s násilím.

Agrese je přirozený obranný mechanismus, který nás pudí k reakci na nebezpečí. Ondráček (1999) hovoří o agresi jako o vrozené schopnosti živých organismů cíleně a energicky postupovat při zvládnutí životních situací a uspokojování potřeb.

Agresivita je tedy ve své specifické podobě vlastní všem lidem, většinou jsme však schopni svoji agresi účelně zpracovat tak, aby byla společensky přijatelná. Dokážeme tedy potlačit projevy agrese v určitých situacích. Jsou však jedinci, kteří takovou schopnost nemají nebo ji zvládají hůře nebo vůbec. V tomto případě se vědci domnívají, že agresivita se rozvíjí na základě vrozených instinktů, které jsou modelovány v průběhu života a že velký vliv na rozvoj agrese mají zejména první roky života jedince (Lazarová, 1998).

Jako nejčastější činitelé vzniku agrese Turček (2000) uvádí frustraci, nejistotu, pocity méněcennosti, přemíru nevybité energie, špatné návyky.

Vágnerová (1997) uvádí příčiny vzniku agrese v širším slova smyslu:

- 1. Specifické vlivy prostředí.** Jedná se především o závažnou psychickou deprivaci, která může narušit emoční a socializační vývoj jedince. Zde se setkáváme s působením nevhodného modelu výchovy, kdy agresivita v rodině je považována

za normu. V rodině dochází k agresivnímu chování vůči dětem, které tento model přebírají jako vzor chování. V tomto případě je sklon k agresivitě spíše důsledkem přijetí odlišných norem a hodnot rodiny.

2. Dědičné dispozice k agresi. Dědičné dispozice k agresivnímu chování mají děti s disharmonickým vývojem osobnosti s odchylkami citového prožívání. Agresivita u těchto dětí se vyskytuje v již poměrně útlém věku a často je výchovně velmi málo ovlivnitelná.

3. Poškození mozku. Sklony k agresivnímu chování se mohou projevit např. po úrazech hlavy, v rámci epileptických změn osobnosti apod. Agresivní projev je u těchto dětí spíše záležitostí neschopnosti sebeovládání a výbušnosti než neschopnosti rozeznat nevhodnost svého jednání nebo neschopnosti akceptovat normy společnosti.

Ve školách je běžným úkazem zvláštní forma agrese – šikana. Mnoho vědců, kteří se šikanou zabývají, potvrdilo, že žáky v šikaně může nevědomky podporovat i učitel. A to z důvodu svého individuálního chování k žákům, které může dát agresorovi jisté povolení obět' napadat (Ondrejkovič a kol., 2001).

Záškodná (1998) charakterizuje šikanu jako jednání, jehož cílem je získat pocit dominance, uspokojení a výhod, prostřednictvím fyzického a psychického týrání oběti.

Prevence agresivních projevů u dětí spočívá především ve včasné reakci proti agresivnímu chování. To znamená, zásadně agresivitu a agresivní projevy rozhodně nepřehlížet a okamžitě jakýkoliv takový projev řešit. Tedy řešit situaci, při které k agresi došlo, pomoci oběti a potrestat agresora. Velice důležitý je ale dlouhodobý plán výchovných opatření, které zabrání agresorovi v opakovaném chování. Každý vychovatel by měl mít na paměti, že je třeba odsuzovat spáchaný čin, nikoliv dítě. Odsoudíme-li dítě, nijak mu nepomůžeme, naopak podobné chování ještě posílíme. Na místě je spolupráce s rodiči, se školou, psychologem a dalšími odborníky.

3.3 Osobnost dítěte s poruchami chování

Pojem osobnosti chápe vědecká obec rozdílným způsobem. Definice pojmu není jednotná. V kontextu problematiky asociálního prostředí, případně poruch chování, se zdá být nejblíže pojetí pojmu osobnosti v rámci behaviorální psychologie. Behaviorální psychologie chápe osobnost jako systém faktorů, které determinují chování jedince, je to systém zvyků resp. naučených tendencí chovat se v určité situaci určitým způsobem (Nakonečný, 2003).

K poruchám chování dochází, jak jsem se již zmínila výše, především v důsledku špatného výchovného vlivu. Vzniká následkem citového strádání, poruch sebehodnocení či celkové osobnostní bezbrannosti dítěte.

Z počátku se poruchy objevují v menší míře. Řekli jsme si, že v mladším školním věku, dokonce i ve věku předškolním se první poruchy chování projevují např. drobnou (nevinnou) lží, případně přivlastněním si věci, která je pro dítě atraktivní, která mu však nepatří. Pokud se takové chování podporuje nebo netrestá, mohou se drobné krádeže vyvinout ve velké a podobně. O tzv. hrozivém finále poruch chování hovoří Frank (1999, s 22), který říká, že drobné poruchy chování mohou přerůst v nekontrolované chování: „...kdy nezletilé děti kouří, chovají se přezíravě nebo dokonce arogantně k dospělým, terorizují svou fyzickou převahou slabší a bezmocné vrstevníky, konzumují alkohol, kradou, fetují... Páchají rozmanitou trestnou činnost a končí posléze před branami „výběrové školy“, v polepšovně, anebo po dosažení zletilosti i ve vězení.“

Osobnost dítěte s poruchami chování je, dle citovaného autora, citově ochuzená a oslabená, protože dítě, které je rozumově vyspělé, sebevědomé a citově vyrovnané nikdy nezačne spontánně lhát nebo krást. Již v druhé kapitole jsem se zmínila, že je důležitá citová výchova. Osobnost dítěte tedy utvářejí především city. Jestliže se dítě vyvíjí citově normálně, vyrůstá v harmonickou osobnost, která zná svou cenu a nemá potřebu spojovat se stejně neúspěšnými a slabými. Citově labilní jedinec má téměř vždy dispozice k projevům poruch chování (Frank, 1999).

Vágnerová (1997) za hlavní znaky osobnosti citově ochuzených dětí považuje citovou plochost, chladnost, nedostatek empatie, egoismus, mrzutost či podrážděnost. Takové děti jsou často agresivní.

Osobnostní vlastnosti, které nějakým způsobem souvisí se vznikem poruch chování, může být mnoho. Vágnerová (1997) za určité základní riziko odchylek chování považuje temperament. Je-li jedinec impulzivní a silně emočně vzrušivý, může být tedy predisponovaný ke zkratkovitému či výbušnému chování. Takovým jedincům chybí dostatečná sebekontrola a sebeovládání.

Děti s poruchami chování také nejsou schopny akceptovat normy a řídit se jimi, nejsou ani schopny realizovat nějaký obecně významný cíl a odolávat přitom svým aktuálním potřebám. Proto s osobnostním vývojem může souviset charakter uspokojování základních psychických potřeb. Není-li dítě schopno odložit uspokojování potřeb, nemá dostatek sebeovládání, tím pádem mají sníženou frustrační toleranci a jejich postoje ke světu i k sobě samému je významně odlišný od průměrného dítěte. Tyto děti jsou často nedůvěřivé až paranoidní, cítí se častěji ohrožení a z toho důvodu reagují agresivně (Vágnerová, 1997).

3.4 Shrnutí

V třetí kapitole jsem se zaměřila na příčiny a projevy asociálního resp. poruchového chování u dětí. Poruchové chování jsem charakterizovala jako odchylku v oblasti socializace, kdy dítě není schopno akceptovat normy společnosti. Příčiny asociálního chování jsou různé. Důvodem jsou odlišné hodnoty, normy a výchova rodiny, která na dítě působí jako „vzor“ chování. Příčinu můžeme také spatřovat v nedostatečné autoritě, v malém zájmu rodičů o dítě, ale také ve stresu, který na dnešní rodinu působí, přináší řadu důvodů vzniku poruch chování.

V podkapitole projevů chování jsem popsala nejčastější konkrétní typy asociálního chování, jako jsou lhaní, krádeže, záškoláctví až po agresivní poruchy chování. U každého z projevů jsem okrajově nastínila možnosti prevence, nicméně, prevenci jako takové a problematice volnočasových aktivit se budu ještě věnovat v jedné z následujících kapitol.

Poslední kapitolu jsem věnovala osobnosti dítěte s poruchami chování, tzn., jaké jsou osobnostní vlastnosti, kterými je dítě disponováno k poruchám chování apod.

4. Prevence a pomoc

Jaké jsou příčiny a důsledky asociálního prostředí a následně i projevů asociálního chování, jsme si již ukázali v předcházející kapitole. Nasnadě je proto pohovořit o prevenci, tedy o předcházení asociálních jevů ve společnosti, v rizikových rodinách, ale také o pomoci rodinám, které v asociálním prostředí žijí a nedokáží si pomoci samy.

4.1 Prevence

Filosofie a strategie preventivního působení spočívá v aktivitách a metodách, které slouží k předcházení negativního sociálně patologického chování, které může oslabovat harmonický rozvoj jedince. Prevence se zaměřuje na dosažení rovnováhy v sociálních vztazích a interakcích mezi jedincem a jeho prostředím.

Kraus a Sýkora (2009) se shodují s Řezníčkem (In Kraus, Sýkora, 2009) v pohledu na prevenci, který říká, že za prevenci nelze považovat jakoukoliv činnost, prováděnou kdekoliv nebo kýmkoliv. Shodují se zejména v tom, že prevence, aby byla účinná, musí mít dán srozumitelný obsah, jasně formulovaný cíl a prostředky, kterými tohoto cíle dosáhneme. Z toho plyne, že preventivní působení má smysl pouze v tom případě, jestliže je provádíme systematicky a plánovaně.

Preventivní působení nejčastěji dělíme na primární, sekundární a terciární.

Primární prevence

Primární prevence je zaměřena na celou populaci, nerozlišuje ohrožené skupiny. Je určena všem, působí jako osvěta s cílem předcházet patologickým jevům ve společnosti. Zahrnuje zejména výchovné, vzdělávací, volnočasové, osvětové a poradenské aktivity. Zvláštní pozornost je zaměřena na pozitivní ovlivňování dětí a mládeže. Těžiště primární prevence spočívá v rodinách, školách a lokálních společenstvích.

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>)

V rámci primární prevence mají být děti a dospívající nedirektivně vedeni k tomu, aby pochopili požadavky společnosti, které jsou na ně kladeny. Primární prevence má být co nejrovnoměrněji rozložena do širokého spektra institucí (Kraus, Sýkora 2009).

Sekundární prevence

Sekundární prevence se zabývá rizikovými jedinci a skupinami osob, které jsou rizikové, to znamená, že je u nich zvýšená pravděpodobnost, že se stanou pachateli nebo oběťmi trestné činnosti. Dále se sekundární prevence zaměřuje na sociálně patologické jevy jako např. záškoláctví, vandalismus, šikanu atd. a na příčiny kriminogenních situací. (<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>)

Jde o přímou strategii prevence kriminality a aktivity by měli být přesně cílené na konkrétní patologické jevy (Novotný, Zapletal, 2004).

Sekundární prevence se tedy snaží ovlivňovat a eliminovat negativní jevy. Sekundární prevencí se zabývají poradny, krizová centra, střediska výchovné péče (SVP) apod. Působení těchto institucí se zaměřuje na oblast poradenství či terénní práce. Intervenují v rámci ohrožených rodin, etnických skupin atd. V rámci sekundární prevence se mimo jiných uplatňují i přístupy, které jsou založeny na vrstevnických skupinách (Kraus, Sýkora, 2009).

Terciární prevence

Cílem terciární prevence jsou jednotlivci, případně skupiny osob, které se minulosti dopustili patologického jednání, dále také osoby, které se stali oběťmi trestné činnosti. Terciární prevence spočívá v resocializaci, tedy nápravě jedince a jejím cílem je navrátit jej do společnosti tak, aby dokázal fungovat v souladu s normami společnosti a tím zamezit recidivě negativních jevů (Jacháčková, 2010).

Kuchta (1993) poukazuje na potřebu působit preventivně tam, kde se patologie vyskytnou, zejména proto, aby se se zabránilo opětovné recidivě, zejména pak u dětí školního respektive předškolního věku.

Mimo primární sekundární a terciární prevenci se můžeme setkat s rozdělením prevence na prevenci sociální, situační a prevenci viktimmnosti. Toto rozdělení uvádí ministerstvo vnitra jako tzv. strukturu prevence v oblasti kriminality.

(<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>)

Sociální prevence

Sociální prevence představuje aktivity ovlivňující proces socializace a sociální integrace a aktivity zaměřené na změnu nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za klíčové příčiny páchaní trestné činnosti.

(<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>)

Opatření sociální prevence z velké části spadají do oblasti sociální politiky. Zahrnují problematiku rodiny, školy, volného času, aj., přičemž největší podíl náleží rodině a škol. Důležitou úlohu hraje humanizace života a prostředí, v němž probíhají procesy socializace a sociální integrace (Zapletal, 1995). Středem pozornosti sociální prevence je jedinec a jeho sklony k patologickému jednání a dále prostředí, v němž probíhá socializace a sociální integrace (Kraus, Sýkora, 2009).

Situační prevence

Kraus, Sýkora (2009, s. 58) o situační prevenci říkají, že: „...vychází z přesvědčení, že sociální deviace se mohou objevovat vlivem situací, které se jim nabízejí.“

Opatření situační prevence snižují možnost spáchání trestného činu a zvyšují pravděpodobnost odhalení pachatele. Můžeme tedy konstatovat, že situační prevence se orientuje na odstraňování příležitostí pro páchaní trestné činnosti, na omezování kriminogenních situací a na zvyšování rizika dopadení a odhalení pro potenciální pachatele (Zapletal, 1995).

Těžiště prevence tedy leží na obcích, které pomocí různých bezpečnostních kroků, jako je např. kamerový systém, alarm aj. předcházejí páchaní kriminality (Kraus, Sýkora, 2009).

Prevence viktimnosti a pomoc obětem trestných činů

Prevence viktimnosti je založena na konceptech bezpečného chování, diferencovaného s ohledem na různé kriminální situace a psychickou připravenost ohrožených osob. V praxi se jedná o skupinové i individuální zdravotní, psychologické a právní poradenství, trénink v obranných strategiích a propagaci technických možností ochrany před trestnou činností. Užívá metody sociální i situační prevence, a to podle míry ohrožení na primární, sekundární i terciární úrovni.

(<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>)

4.2 Problematika volného času

Oblast volného času, zejména jeho vhodné trávení, je velmi důležitá pro správnou životní orientaci dětí a mladistvých. Nevhodně trávený volný čas, především čas doprovázený nudou, otevírá prostor pro různé druhy patologických jevů. Prostřednictvím vhodně tráveného volného času, je možné těmto negativním jevům předcházet.

Zájmy jsou jedním z nejdůležitějších faktorů, které zajišťují zisk nových zkušeností a dovedností. Nejvíce však záleží na jejich kvalitě. To, jak každý jedinec tráví svůj volný čas, závisí do jisté míry na hierarchii jeho potřeb a hodnot (Švancar, Buriánová, 1988).

Rodiče by se měli zajímat o to, jak jejich děti volný čas tráví. Když se rodič zeptá: „*Kam jdeš?*“ odpověď dítěte většinou zní: „*Ven.*“ V těchto případech většinou nefunguje žádný dohled. Matoušek, Kroftová (2003) kladou při výchově důraz na kvalitní dohled nad dítětem. Pokud ve výchově tento prvek chybí, rodiče se nezajímají, co jejich děti dělají ve volném čase, s kým se stýkají, kde se zdržují, nejsou-li doma, kdy se domů vrací případně, v jakém jsou stavu, tím je pravděpodobnější, že se dítě dopustí nějakého patologického chování. A čím menší tento dohled bude, tím dříve k takovému chování dochází.

Z hlediska sociologického a sociálně - psychologického je třeba sledovat, jak činnosti ve volném čase přispívají k utváření mezilidských vztahů, zda pomáhají tyto vztahy

kultivovat. Význam má i jistá možnost kompenzace vlivu problémových rodin a úrovně sociální péče při volnočasových aktivitách. Volný čas dětí a jeho využívání je ovlivněn především tím, v jakém sociálním prostředí vyrůstají. Zejména vliv rodiny má velký vliv. Rodiče slouží dětem jako vzor, ať už pozitivní nebo negativní. A rodiny, které neplní dostatečně dobře svoji výchovnou funkci, se obvykle vyznačují nezájmem o volný čas svých dětí. V takovém případě existuje poměrně velké nebezpečí, že se dítě dostane pod vliv nežádoucí vrstevnické skupiny, kde bude jeho vývoj ohrožen (Pávková, 2008).

Z pedagogického hlediska chápeme trávení volného času jako aktivity související s odpočinkem, relaxací, zábavou, učením se novým dovednostem a komunikací s okolním prostředím. Subjektem výchovy k vhodnému trávení volného času je osoba, která se dokáže chovat a jednat nezávisle, rozvíjí své zájmy a buduje sociální kontakty, dokáže předvídat následky svého jednání, ale dokáže být i spontánní (Darák, 2004).

Pávková (2008) klade důraz na pedagogické ovlivňování volného času dětí, neboť malé děti ještě nemají dostatek zkušeností s tím, jak vhodně volný čas trávit, navíc se neumí dostatečně orientovat v mnoha nabídkách různých zájmových činností a vyhodnotit, které jsou vzhledem k jejich věku vhodné a které ne. Pedagogické ovlivňování a vedení by v tomto případě ale nemělo být nikterak násilné, spíše by měl být kladen důraz na jistou přitažlivost a pestrost potenciálních aktivit. Je také dobré brát v úvahu věkově a individuální zvláštnosti každého dítěte a jejich respektování. Také je třeba zvážit zda, do jaké míry a jakým způsobem činnosti ve volném čase přispívají k uspokojování základních biologických a psychických potřeb jedince.

„Pedagogické ovlivňování volného času, zejména výchova dětí a mládeže v době mimo vyučování je významnou oblastí výchovného působení. Poskytuje příležitost vést jedince k racionálnímu využívání volného času, formovat hodnotné zájmy, uspokojovat a kultivovat významné lidské potřeby, rozvíjet specifické schopnosti a upevňovat žádoucí morální vlastnosti. Obsah i způsob využívání volného času mají značný význam z hlediska duševní hygieny. Způsob odpočinku, rekreace a zábavy se odráží i ve studijních a pracovních výkonech člověka.“ (Pávková, 2008, s. 37).

Velké množství aktivit dětí a mladistvých má asociální povahu. Důvodem je povětšinou nedostatečná výchova v rodině, absence kladných společensky přijímaných hodnot, slabá emocionální podpora, výrazný nedostatek vhodných možností trávit volný čas,

frustrace a následná agrese vůči ostatním. Z tohoto pohledu mohou mít vhodné volnočasové aktivity pozitivní vliv na prevenci patologického chování a případnou reedukaci (Lešková, 2010).

Podle Pávkové (2008) má volný čas z pedagogického hlediska dva úkoly, a to: naplňování volného času smysluplnými aktivitami rekreačními i výchovně vzdělávacími. Druhým úkolem je výchova k volnému času, která jedince seznámí se zájmovými aktivitami, poskytne mu v nich základní orientaci a na základě vlastních zkušeností v různých oborech najít oblast vhodné zájmové činnosti, které mu pomohou naplnit jeho potřeby.

4.3 Pomoc

Pomoc rodinám s asociálním přístupem se uskutečňuje v rámci profylaxe, tedy předcházení patologie v rizikové rodině. Profylaxe nebo terciární prevence jsou aktivity, které se zaměřují na předcházení či vyhýbání se již vzniklých poruch, snaží se zabránit jejich prohloubení nebo opakování (Lešková, 2010).

Řada odborníků vyjadřuje názor, že koncepce péče a pomoci by měla být založena na terapeutické intervenci. Poskytovatelem terapeutické intervence může být psycholog, sociální pedagog i sociální pracovník, protože hovořím o terapii, dovolím si jmenovat tyto odborníky pod jedním shodným názvem – terapeut.

Subjekt, který takovou intervenci s rodinou iniciuje (např. škola, soud, oddělení sociálně právní ochrany dětí /dále jen OSPOD/, policie) disponuje mocí, která pro rodinu může být do jisté míry hrozbou, proto by pracovník, který bude terapeutickou intervenci poskytovat, měl počítat s pravděpodobným defenzivním postojem, především u dospělých členů rodiny. Cílem terapeuta by mělo být dosažení toho, aby ho rodina vnímala jako partnera, v lepším případě spojence. To se mu může podařit tehdy, nebude-li vůči rodině uplatňovat represivní moc (Matoušek, 2005).

Dle Kaplanové (In Matoušek, 2005) jsou třeba při terapii stanovit cíle, kterých chce rodina dosáhnout a stanovit priority. Tedy toho, co je třeba řešit nejdříve. Kaplanová doporučuje začínat pokud možno od záležitostí týkajících se práce, docházky dětí do školy, hospodaření s penězi, jídla, hygieny atd. Tato doporučení korespondují

s hierarchií lidských potřeb, uspokojení základních potřeb je podmínkou toho, aby se jedinec začal starat o uspokojení potřeb vyšších.

Obecným cílem terapeutické intervence je posilovat kompetence rodiny řešit vlastní potíže. Terapeut zde funguje jako dočasný spojenec rodiny, který se snaží podnikat vše proto, aby ho rodina již nepotřebovala.

K popisu vztahů mezi jednotlivými členy rodiny může terapeutovi pomoci technika cirkulárního dotazování, kdy terapeut pomocí otázek „*Co by bylo, kdyby...*“, tímto dotazováním je možné odhalit problematiku vztahů v rodině. „*Pro lepší fungování rodiny je třeba pomoci vytvořit takové komunikační klima, v němž jeden druhému naslouchá, nepřerušuje ho, neodchází pryč a poté reaguje způsobem, který je pro komunikačního partnera čitelný a přijatelný.*“ (Matoušek, 2005, s. 82).

Při rozboru rodinných vztahů, bude terapeut narážet na aktuální problémy rodiny a jejich obvyklý typ interpretace. Rodinná interpretace je obvykle nesprávná. Terapeut by měl zvládnout tuto interpretaci změnit, pomoci pochopit rodině co dělá špatně. Rodina by tak měla být povzbuzována ke „konstrukci“ alternativních interpretací. Tradiční zaměření terapie s rodinami, u kterých můžeme pozorovat asociální projevy chování, sleduje jako hlavní cíl řešení problémů. Problémy mají být v průběhu terapie popsány a mělo by se s nimi něco stát. V tomto případě se ale může stát, že terapie nechtě posiluje problémy, které se vyřešit nepodařilo. Aby se terapeut tomuto nebezpečí vyhnul, může zkusit vypracovat s rodinou vizi budoucnosti, která bude pro rodinu přitažlivá a napomáhat, k jejímu uskutečnění. Formulace takové vize může znít otázkou: „*Kde byste chtěli být, až naše společná práce skončí?*“ nebo „*Jak poznáme, že už naši práci můžeme ukončit?*“ (Madsen In Matoušek, 2005).

Matoušek (2005) dále upozorňuje, že je dobré při práci s rodinou a rozboru jejich vztahů a problémů, zaměřit se i na tradice rodiny, které jsou viditelné v rituálech, či zaslechnuté v legendách, týkajících se významných členů rodiny. A to nikoliv důvodu, aby některé rituály či tradice rodině zakazoval, nýbrž proto, aby podpořil takové zvyklosti, o kterých míní, že mohou rodinu posílit. I pravidelná setkání s terapeutem se pro rodinu stávají novým druhem rituálu, který by ale neměl zasahovat do ostatních rituálů rodiny nebo působit rušivě.

4.4 Shrnutí

Kapitola prevence a pomoc pojednává především o problematice předcházení sociálně patologickým jevům. Kapitola je rozdělena na podkapitoly prevence, volný čas a pomoc. V podkapitole prevence jsem charakterizovala základní členění prevence na primární, sekundární a terciární, dále prevenci sociální, situační a viktimnosti. V podkapitole s názvem Volný čas jsem se věnovala důležitosti vhodného trávení volného času, poukázala jsem na potřebu dohledu rodičů na to, jak děti tráví volné chvíle mimo školu. V neposlední řadě jsem se zmínila o pomoci rodině z asociálního prostředí, kde jsem popisovala možnosti terapeutické intervence, která může rodině pomoci zvládat lépe komunikaci uvnitř. Jestliže selže jakákoliv prevence patologie či pomoc rodině, na místě je ústavní výchova, kterou si popíšeme v následující kapitole.

5. Ústavní výchova a střediska výchovné péče

Selže-li výchova rodiny i přes poskytnutou intervenci, obvykle následuje ústavní výchova.

V České republice (dále jen ČR) stále ještě není běžná praxe poskytnout dítěti náhradní péči ve formě péče pěstounské. V poslední době jsou však z médií slyšet hlasy, že na základě doporučení výboru OSN pro práva dítěte, by se mělo v ČR postupně ustupovat od ústavní péče, kterou by měla nahrazovat právě péče pěstounská.

Na počátku ledna letošního roku, schválila vláda ČR Národní strategii ochrany práv dětí, ve které počítá s posílením systému pěstounské péče, a to jako kvalitnější náhrady rodinné péče nad institucionální výchovou. V ČR se v současnosti vyskytuje vysoký počet dětí, které jsou vychovávány v institucionální péči. Procento dětí umístěných právě v kojeneckých ústavech, dětských domovech, diagnostických ústavech, výchovných ústavech či domovech pro osoby se zdravotním postižením značně převyšuje průměr v Evropské unii. Dokument klade také důraz na aktivní účast dětí a mladých lidí na rozhodování o záležitostech, které se jich bezprostředně týkají. Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo tyto názory svobodně vyjadřovat. Těmto názorům musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. (<http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-souhlas-i-s-uprednostnenim-rodinne-pece-nad-ustavni-91451/>)

„Strategie byla vypracována také s ohledem na to, aby středem zájmu bylo dítě. Veškeré dění pak musí být orientováno právě kolem dítěte, které se má stát centrem celého systému. Účelem strategie je umožnit podmínky pro důslednou ochranu všech práv dětí a naplňování jejich potřeb. Vytvořený systém se zaměří především na zvyšování kvality života dětí a rodin, odstranění diskriminace a nerovného přístupu vůči dětem, ale také podporu všestranného rozvoje dítěte v jeho přirozeném rodinném prostředí, případně v náhradním rodinném prostředí. Návrh z dílny ministerstva práce a sociálních věcí počítá s časovým horizontem v roce 2018. Vzniknout mají do tohoto roku, kdy bude Česká republika předkládat Výboru OSN pro práva dítěte další periodickou zprávu, dva akční plány. První bude vypracován pro léta 2012 až 2015, druhý na roky 2016 až 2018.“

<http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-souhlasi-s-uprednostnenim-rodinne-pece-nad-ustavni-91451/> cit. dne 14.1.2012)

Ústavní výchovou rozumíme výchovné opatření nařízené soudem v občanskoprávním řízení, které končí dovršením 18, resp. 19 let věku. Podklady pro nařízení obvykle připravuje orgán sociálně-právní ochrany dětí, dále jen OSPOD. Návrh je podáván tehdy, jestliže jiná opatření nevedla k nápravě stavu. Je-li zřejmé, že jiné způsoby nejsou k dispozici.

Nejčastější příčiny, proč OSPOD podává návrh na ústavní výchovu, jsou dle Slomka (2010) špatná rodina, tedy rodina, která neplní své funkce, patologie rodinného prostředí, případně zánik rodiny.

Ústavní výchova by měla být nařízena pouze tehdy, kdy je výchova dítěte v rodině vážně narušena, ohrožena a jiná opatření nevedla k nápravě. Ústavní výchovu nařizuje soud.

Je třeba, aby před nařízením ústavní výchovy soud pečlivě přezkoumal, zda není možné zajistit péči o dítě náhradní rodinnou péčí, která má přednost před ústavní (Matoušek, 2005).

5.1 Zařízení ústavní výchovy

Ústavní výchova je legislativně upravena zákonem č. 109/2002 Sb. o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (dále jen zákon č. 109/2002 Sb.) Zákon stanoví, že školskými zařízeními pro výkon ústavní výchovy jsou dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Diagnostickou funkci plní diagnostické ústavy.

Tato školská zařízení poskytují péči, kterou jinak zajišťují rodiče či jiné osoby, jimž bylo dítě svěřeno do péče. Zařízení rovněž poskytují péči dětem, které nejsou občany ČR, ale splňují podmínky dané zákonem a dále zletilým nezaopatřeným osobám po výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, která se připravuje na zaměstnání, a to do 26 let věku (Slomek, 2010).

5.1.1 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je dle zákona č. 109/2002 Sb. zařízení, které přijímá děti na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a podle volné kapacity jednotlivých zařízení je umísťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.

Matoušek, Kroftová (2003, s. 158) uvádějí „*Pobyt v diagnostickém ústavu může být buď nařízený soudem, nebo dobrovolný.*“ Přičemž dobrovolné pobyty jsou spíše raritou, většina dětí přichází do diagnostického ústavu na základě rozhodnutí soudu.

Matoušek, Kroftová (2003, s. 158) dále popisují přijímání klienta do diagnostického ústavu: „*Při vstupu do ústavu přijímá svěřence sociální pracovnice, která zkontroluje, zda má s sebou všechny potřebné doklady, a pak s ním promluví psycholog, jenž založí jeho dekurz. Jako první záznam do dekurzu zapíše souhrn z úvodního pohovoru s chovancem zaměřený na situaci bezprostředně předcházející přijetí svěřence do ústavu. Vyjadřuje se přitom k hodnověrnosti klientových informací a pokouší se odhadnout, jak se bude klient v zařízení adaptovat. Vedení průběžných záznamů o chování klienta pak přebírají vychovatelé.*“

Záznam o klientovi se vede i v průběhu pobytu v diagnostickém ústavu. Přibližně v polovině vypracovává vychovatel určitý předběžný závěr a na konci pobytu konečný závěr, kde navrhuje další postup, tedy případné zařazení do konkrétního ústavního zařízení. Většina dětí stráví v diagnostickém ústavu cca 8 týdnů.

Podle zákona č. 109/2002 Sb. Plní diagnostický ústav tyto funkce:

1. **diagnostické**, které spočívají ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností
2. **vzdělávací**, v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností
3. **terapeutické**, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte.
4. **výchovné** a sociální, vztahují se k osobnosti dítěte.
5. **organizační**, související s umísťováním dětí do zařízení
6. **koordinační**, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení

5.1.2 Dětský domov

Dětský domov dle zákona č. 109/2002 Sb. pečuje o děti, které mají nařízenou ústavní výchovu a které nemají závažné poruchy chování. Děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova jsou umísťovány zpravidla děti ve věku od 3 do 18 let bez závažných poruch chování. Děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.

Dětské domovy jsou nejrozšířenějším typem zařízení zajišťující ústavní výchovu. Do dětských domovů jsou umísťovány děti z nefunkčního rodinného prostředí, u nichž ještě nedošlo vlivem zanedbání výchovy k závažným poruchám chování, dále děti dlouhodobě nemocných rodičů nebo děti osiřelé (Pávková, 2008).

5.1.3 Dětský domov se školou

Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou a to v případě, mají-li závažné poruchy chování, nebo které trpí přechodnou či trvalou duševní poruchou a vyžadují výchovně léčebnou péči. Dále zajišťují péči dětem s uloženou ochrannou výchovou a nezletilým matkám, které mají taktéž nařízenou ústavní či uloženou ochrannou výchovu (Slomek, 2010).

Slomek (2010) dále uvádí, že do dětského domova se školou mohou být umístěny děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Pokud se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování nemůže dále vzdělávat na střední škole mimo zařízení, nebo nenastoupí-li do zaměstnání, je přeřazeno do výchovného ústavu.

5.1.4 Výchovný ústav

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo

v rodině, v níž dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo prostředí, v němž mladistvý žije. Ve vztahu k dětem plní výchovný ústav zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, případně jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči nebo jsou nezletilými matkami. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě mladší 15 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují tak závažné až extrémní poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou (Slomek, 2010).

Klienti výchovných ústavů jsou rozděleni do výchovných skupin, které odpovídají jejich zařazení ve výukovém programu. Vzdělávací programy mohou mít tři podoby. Jednak kurzy a školení pro krátkodobé pobyty nebo pro velmi špatně vzdělavatelné klienty. Dále to mohou být odborná učiliště, která klient ukončí s výučním listem a konečně střední odborná učiliště (Matoušek a Kroftová, 2003).

„Činnost ve volném čase probíhá obvykle v zařízení výchovného ústavu. Zapojení klientů do činnosti mimo ústav vždy závisí na výsledcích resocializace a reedukace. Základem výchovného a zejména převýchovného programu je pevně stanovený denní režim, jasné vymezení práv a povinností, vytvoření hodnotné a motivující náplně volného času. Dodržování denního režimu s cílevědomými a systematickými postupy má v převýchově značný význam.“ (Pávková, 2008, s. 139).

Výchovné ústavy, podobně jako diagnostické ústavy se potýkají s chybějící koncepcí takového druhu výchovy, která musí reagovat na novou společenskou situaci. Jednotlivá zařízení nejsou dostatečně diferencovaná, což vede k tomu, že spolu žijí svěřenci, kteří by dle názorů pracovníků spolu žít neměli. Tedy jednoduše řečeno, to co méně narušení ještě neumí, se zde od narušenějších přiučí (Matoušek, Kroftová, 2003).

5.2 Střediska výchovné péče (SVP)

Preventivně výchovná péče je dle zákona č. 109/2002 Sb. poskytování speciálně pedagogických a psychologických služeb dětem s rizikem poruch chování či s již rozvinutými projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, u nichž není nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova.

Preventivně výchovná péče je poskytování formou ambulantních, celodenních nebo internátních služeb.

Středisko výchovné péče, dále jen SVP, poskytuje všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti. Tato péče je zaměřena na odstranění či zmírnění již vzniklých poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů. Pokud u nich nenastal důvod k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy (Vocilka, 1997).

Cílem SVP je dle Vocilky (1997, s. 10) „...zachytit první signály problémů či potíží v procesu psychického vývoje jedince, poskytnout mu radu nebo systematickou péči a tím předejít vážným problémům, jakými jsou kriminalita, toxikomanie, psychické poruchy aj.“

Vocilka (1997) dále uvádí, že cílem SVP není nahradit ústavní výchovu, ale spíše ji doplnit. Co se týče vztahu SVP a rodiny, plní SVP jen podpůrnou funkci, rodiče zůstávají i nadále za svoji výchovu plně zodpovědní.

„Středisko poskytuje okamžitou pomoc v naléhavých případech, jako jsou krizové situace, selhání rodičovské funkce, reaktivní útoky apod. Dále zajišťuje preventivní péči, jejímž cílem je zabránit deformaci v rozvoji osobnosti dítěte, které se nachází v nevyhovujícím či negativním prostředí.“ (Vocilka, 1997, s. 10).

Střediska výchovné péče poskytují péči dětem, u nichž vznikají závislosti na návykových látkách, patologickém hráčství, dále poskytují péči dětem v nejrůznějších krizových situacích, jež souvisejí s rodinnou situací nebo se školou (např. dětem, utíkající z domova, dětem ze selhávajících rodin), ale také dětem, které se vrací do „běžného“ života po ústavním pobytu. V SVP se podpůrných programů dobrovolně účastní nejen děti, ale také jejich rodiče. Protože, má-li být práce s dětmi a mladistvými efektivní je třeba zapojit do terapeutického procesu i rodinu nebo alespoň některé rodinné příslušníky. Střediska nabízejí podporu a pomoc dětem a mládeži od 10 do 26 let. Programy preventivně výchovné péče probíhají ve smíšených skupinách, většinou ale převládá podíl chlapců (Matoušek, Kroftová, 2003).

Služby a programy SVP

- **krizová pomoc** – telefonicky nebo v přímém kontaktu s klientem, případně i s jeho rodinou
- **terapeutické programy** – individuální i skupinové, např. arteterapie, rodinná terapie, nácvik komunikačních dovedností v rodině)
- **kluby** – vhodné trávení volného času
- **zájmové kroužky** - sportovní, kulturní, besedy
- **doučovací programy** – v návaznosti na potřeby ve škole
- **pracovní a školní poradenství** – přímá pomoc při umístování klienta do školy nebo zaměstnání.
- **víkendové pobyty** v přírodě a prázdninové akce pro klienty
- pořádání **osvětových programů** a přednášek pro základní a střední školy, týkající se problematiky zneužívání návykových látek, patologického hráčství, šíření AIDS,
- **terénní sociální práce**

Většinu jmenovaných programů si pracovníci SVP organizují sami, případně se spojují s jinými organizacemi zaměřenými na děti a vhodné trávení volného času, jako je např. Junák atp. (Vocilka, 1997).

Některá SVP poskytují dítěti krátkodobý pobyt, kde horní hranice internátní péče činí dva měsíce. Docházková péče je limitována jedním rokem. V SVP pracují psychologové, sociální a speciální pedagogové a sociální pracovníci. Jestliže SVP poskytuje internátní služby, patří k personálu i učitelé, odborní a pomocní vychovatelé (Matoušek, Kroftová 2003).

5.3 Shrnutí

Ústavní výchova je na místě tehdy, selže-li rodina ve své funkci. Česká republika je zemí s vysokým podílem dětí v ústavní péči, nicméně, na základě mezinárodní kritiky se vláda ČR rozhodla výhledově tento jev řešit posílením pěstounské péče. Zda se tak stane a kdy zatím nevíme, ale zcela jistě to bude mít na děti a mládež pozitivní vliv.

Ústavní péče je nařizována soudně na podnět OSPOD nejčastěji z důvodu selhání rodiny. Problematika ústavní výchovy je legislativně upravena zákonem č. 109/2002 Sb., který stanoví jednotlivá zařízení ústavní výchovy. Jsou to diagnostický ústav, který plní rozřazovací funkci, dětský domov pro děti a mládež bez poruch chování, dětský domov se školou pro děti s poruchami chování do ukončení povinné školní docházky a výchovný ústav pro mládež se závažnými poruchami chování.

Střediska výchovné péče jsou zaměřena na odstraňování nebo zmírňování již vzniklých poruch chování a prevenci vzniku dalších sociálně-patologických jevů. Cílem SVP je spíše ústavní výchovu doplnit než nahradit.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6. Metodologie

Důvodem výběru tématu diplomové práce, které se týká asociálního rodinného prostředí a jeho vlivu na děti a mladistvé, pro mne byla zkušenost při stáži na oddělení sociálně – právní ochrany dětí (OSPOD). Zaujala mne činnost a práce zejména kurátorů pro mládež, této tematice jsem se věnovala již při psaní bakalářské práce a to přes to, že ve svém profesním životě se věnuji činnosti zcela odlišné. Nicméně, můj názor je takový, že problematika asociálního rodinného prostředí je velmi aktuální téma, které by nemělo být opomíjeno, neboť, bude-li přehlíženo, budou vznikat další patologické jevy, které budou nevhodně ovlivňovat společnost.

Metodologie se zabývá systematizací, posuzováním a navrhováním strategií a metod výzkumu, předmětem disciplíny jsou nástroje vědy. Při výzkumu používáme dvě metody, které jsou dány dvojicemi analýza - syntéza a indukce - dedukce. Přičemž analýza spočívá v rozdělení celku na jeho části a výzkumník zkoumá jejich vzájemné vztahy. V syntéze jde naopak o složení částí do celku a popis hlavních principů, jimiž se celek řídí v závislostech na jeho částech. Dedukce spočívá v logickém odvození závěru z množiny jiných tvrzení, při dedukci postupujeme od obecného k jedinečnému. Naopak u indukce odvozujeme obecné pravidlo, platné pro další události na jiném místě nebo v jiném čase, na základě jisté pravidelnosti zkoumané události (Hendl, 2005).

6.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu, diplomové práce je popsat problematiku asociálního rodinného prostředí a jeho vliv na chování dětí. Do jaké míry chování a výchova rodičů ovlivňuje chování dětí? Berou děti to, co se naučí v rodině jako normu?

Cílem výzkumu diplomové práce je odpovědět na otázku, jak asociální rodinné prostředí ovlivňuje hodnotovou orientaci dětí a mládeže a jak se asociální rodinné prostředí odráží na chování dětí z pohledu sociálního pracovníka.

6.2 Vymezení výzkumu

Pro diplomovou práci jsem si zvolila kvalitativní metodu. Původně jsem počítala s kombinací kvalitativního a kvantitativního výzkumu, ale dospěla jsem k názoru, že kvantitativní metoda by pro zvolenou výzkumnou otázku nebyla toliko vhodná, jako metoda kvalitativní. Po zralé úvaze a konzultaci problematiky s pracovníky OSPOD se domnívám, že nejlepší metodou pro získání odpovědi na zvolený výzkumný cíl mé diplomové práce je případová studie.

„Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ (Creswell In Hendl 2005, s. 50).

Kvalitativní výzkum popisuje sociální realitu, snaží se porozumět lidem v sociálních situacích. Výzkumník sbírá všechny dostupné informace, hledá v nich pravidelnosti, ze kterých vytváří nové teorie (Disman, 1998).

Data získaná při kvalitativním výzkumu jsou přirozeně uspořádaná a popisují každodenní život (Hendl, 1998).

Hendl (2005) uvádí, že kvalitativnímu výzkumu se často vytýká to, že jeho výsledky jsou sbírkou subjektivních dojmů a lze ho na rozdíl od kvantitativního výzkumu těžko replikovat. Je to z důvodu toho, že kvalitativní výzkum pracuje pouze s omezeným počtem jedinců, čímž vznikají potíže se zobecňováním výsledků. Zobecnitelnost zajišťuje v kvantitativním výzkumu náhodný výběr, který však v kvalitativním sběru dat nepoužíváme. To co je ale kvalitativnímu výzkumu vytýkáno, je paradoxně jeho obrovskou výhodou. Na rozdíl od kvantitativního výzkumu, se kvalitativní věnuje konkrétnímu problému do hloubky, poskytuje nám podrobné informace o problému a z jakého důvodu se objevil.

6.3 Metoda sběru dat

Nejužívanějšími technikami sběru dat v kvalitativním výzkumu jsou pozorování, rozhovor a analýza osobních dokumentů (Disman, 1998).

- **Pozorování** – cílem pozorování je zachytit co největší spektrum situací, pomáhá nám doplnit zprávu o popis prostředí.
- **Rozhovor** – je hlavní metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu, vyžaduje dovednost, citlivost a koncentraci. Při rozhovoru je třeba učinit řadu rozhodnutí ohledně obsahu, formy i řazení otázek. Zvláštní pozornost je třeba věnovat začátku i konci rozhovoru.
- **Analýza osobních dokumentů** – případová studie, jedná se o detailní studium jednoho nebo několika málo konkrétních případů.

Pro diplomovou práci jsem zvolila případovou studii jako metodu sběru dat. Domnívám se, že případová studie mi pomůže zodpovědět výzkumnou otázku, kterou jsem si pro svůj výzkum zvolila. Analýzu dokumentů shledávám pro výzkum adekvátní. Tato metoda pracuje nejen s listinnými dokumenty, ale i jinými předměty, které výzkumníkovi mohou posloužit k porozumění dané problematice (např. film, magnetofonové pásky apod.) Výhodou metody analýzy dokumentů je rozmanitost zkoumaných prostředků, tato metoda nám umožňuje získání informací, které v klasických zkoumáních pomocí testů a sledování chování neberou dostatečně v úvahu. Prostřednictvím studie případu se mohou zaměřit do hloubky na případ asociálního prostředí a jeho vlivu na chování dětí a mladistvých.

„Zatímco ve statistickém šetření shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců (nebo případů), v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců.“ (Hendl, 2005, s. 104).

V případové studii zachycujeme složitost případu, popisujeme vztahy v jejich celistvosti. Hodnota případové studie závisí na tom, jak dobře je „zaostřená“. Hendl (2005) předpokládá, že jestliže důkladně prozkoumáme jeden případ, lépe porozumíme jiným, podobným případům.

Hendl (2005) člení případové studie na základě sledovaného případu: osobní případová studie, studie komunity, studium sociálních skupin, studium organizací a institucí a zkoumání událostí, rolí a vztahů.

V diplomové práci se budu věnovat osobní případové studii, kterou Hendl (2005) popisuje jako podrobný výzkum, u něhož věnujeme pozornost např. minulosti, kontextovým faktorům a postojům, které předcházely určité události. V osobní případové studii zkoumáme příčiny, determinanty, faktory, procesy a zkušenosti, které k ní měly vztah. Může jít i o zachycení celého života.

Stake (In Hendl, 2005) definuje případovou studii jako porozumění určitému sociálnímu objektu v jeho jedinečnosti a komplexitě. Sociální objekt je pro něj ohraničeným systémem.

Pro výzkumnou část práce jsem si zvolila případy rodin, které žijí v prostředí pro většinovou společnost odlišném. Jsou to konkrétní případy dětí, které vyrůstají v asociálním rodinném prostředí, v prostředí odlišných hodnot a chování.

6.4 Výběr populace a vzorku

Teoretická část diplomové práce je orientována na vzor asociálního rodinného prostředí pro chování dětí a mladistvých. Rozhodla jsem se, že jako techniku kvalitativního výzkumu zvolím případovou studii právě z toho důvodu, že případ rodiny mohou pozorovat a popsat do hloubky problému. Pracovníci OSPOD mi umožnili nahlédnout do spisů vedených sociálními odbory, ze kterých jsem čerpala informace relevantní pro praktickou část práce. Dostala jsem k dispozici řadu případů vedených sociálním odborem, z nichž jsem účelovým výběrem zvolila nejvhodnější případy. Vybrala jsem si tři rodiny, které jsou vhodné jako nástin obrazu rodin, které vychovávají své děti v nevhodném prostředí, rodiny, které mi pomohou odpovědět na otázku: **Jak asociální rodinné prostředí ovlivňuje hodnotovou orientaci dětí a mládeže a jak se asociální rodinné prostředí odráží na chování dětí z pohledu sociálního pracovníka.**

Informace o popisovaných rodinách jsem získala na dvou odlišných městských úřadech, kde jsem obdržela velké množství informací, které uvedu v kapitole analytická část.

7. Analytická část

V úvodu této kapitoly popíši postup zpracování dat při provedeném výzkumu. Po výběru vzorku jsem analýzou získaných dokumentů provedla redukci dat, která byla pro objasnění případu nevyhnutelná.

Každý případ byl vybrán z jiného oddělení sociálně právní ochrany dětí, (dále jen OSPOD), které neuvádím z důvodu zachování anonymity. Z tohoto důvodu jsou jména a příjmení zkoumaných osob smyšlená. Informace o rodinách byly pořízeny mimo jiné ze zpráv pedagogicko-psychologických poraden, etopedických zařízení či dětského diagnostického ústavu a dětských domovů. U každého z případů jsem komunikovala s příslušnými pracovníky, kteří měli daný případ na starost, na konci analýzy jsem si pomocí ústního rozhovoru doplnila informace, které mne zajímaly u konkrétního případu.

7.1 Případ č. 1

Matka: Dana Nováková (36 let), vyučená švadlena, nezaměstnaná

Otec: Miroslav Novák (38 let), základní vzdělání, 2x trestán, nezaměstnaný

Děti: Jana Nováková (15 let) a Jaroslav Novák (13 let)

Rok 2002

Rodina Nováková je v evidenci OSPOD již od roku 2002, kdy o rozvod manželství požádala Dana Nováková. Děti byly pro dobu po rozvodu svěřeny Daně Novákové a na jejich výživu měl povinnost Miroslav Novák přispívat částkami určenými soudem. V této době byla Dana Nováková na mateřské dovolené a Miroslav Novák ve výkonu trestu.

Manželství bylo od prvopočátku nespokojené a neplnilo své funkce. Miroslav Novák požíval alkoholické nápoje, v opilosti byl pak na ženu hrubý a dokonce ji i fyzicky napadal, stalo se, že musela nejednou vyhledat lékařskou pomoc. Neměl také zájem řádně pracovat, práci si nehledal, bral ženě peníze, respektive dávky v mateřství,

keré propíjel, žena a děti pak trpěly nouzí. Dana Nováková uvažovala o rozchodu již dříve, v roce 1999, ale zjistila, že čeká druhé dítě. Situace se ale nezlepšila. Miroslav Novák řídil automobil pod vlivem alkoholu a bez řidičského oprávnění, zavinil dopravní nehodu, při které zemřel člověk, byl proto ve výkonu trestu. Byl odsouzen na tři roky nepodmíněně. Dana Nováková již neměla k muži žádný pozitivní vztah. K Daně se Miroslav choval nevhodně a to i před dětmi, avšak od té doby, co byl ve výkonu trestu, OSPOD zaznamenal, že se děti více zklidnily.

Z šetření sociální pracovnice OSPOD se zjistilo, že rodina žije při spodní hranici chudoby přijatelně. Žena i s dětmi bydlela po dobu výkonu trestu Miroslava Nováka v jiné vesnici, v domku svého strýce, kde byli v pronájmu a mohli zde být, jak dlouho chtěli, neboť strýc bydlel v té době v Brně. Péče matky byla v pořádku.

Rok 2004

Roku 2004 se Miroslav Novák vrátil z vězení a bydlel společně s rodinou opět ve vesnici jejich domu, kde obnovili soužití. Otec však nikde nepracoval, finančně rodině nepřispíval. V únoru 2004 bylo opět provedeno šetření, tehdy však již v jejich rodinném domku. Dům byl v dezolátním stavu, již z dálky bylo patrné, že dům je téměř neobyvatelný. Rodina obývala jednu společnou místnost na spaní, kuchyni a suchý záchod, koupelna nebyla ještě zcela hotova, prádlo jezdili prát ke strýci do vedlejší vesnice, kotel v koupelně byl na vodu, kterou se místnost vytápěla, a teprve poté se mohli koupat, což bylo jednou týdně. Země byly pokryty prkny, po kterých se chodilo, voda byla zavedena, pouze však studená. Celý rozhovor vedla sociální pracovnice s Miroslavem Novákem, matka jen přikyvovala.

Ke konci roku 2004 obdržel OSPOD informace ze školy nezletilé Jany. Ředitelka školy uvedla, že dívka se ve škole velmi zhoršila, je uzavřená a zamlklá, proto usoudila, že Jana je zřejmě doma bita. Ředitelka též sdělila, že dle občanů z vesnice dokonce jednou Miroslav Novák uvázal svou ženu ke stromu a fyzicky ji napadal, až do chvíle, kdy zasáhli sousedé. Dále sdělila, že v rodině není vše v pořádku hlavně z důvodů požívání alkoholu, sklonu ke gamblerství u otce, v rodině byly neshody, křik, děti byly též svědky těchto scén. Byly zde vidět jasné signály o nepřiměřeném trestání, avšak nic nebylo prokázáno.

Rok 2006

Na začátku roku 2006 obdržel OSPOD opět informace o podezření na týrání nezletilých dětí. Tehdejší ředitelka základní školy (dále jen ZŠ) uvedla, že dle občanů vesnice se rodiče často bijí. Učitel Jany se svěřil ředitelce, že dal Janě známku 3, a ta se prý bojí jít domů, protože ji rodiče zbijí, více prý matka, jelikož otec chodí do práce. Aby tedy nebyla opětovně bita, šel s ní učitel domů a matce vysvětlil, že jí kvůli známce bít nemůže. Jana se též tehdy svěřila dětem ve třídě a ty to sdělili učitelům, že ji matka opět bije a údajně do ní i kope, že musí klečet na polínku, hlavně dřív, nyní již jen na koberci. Podle zprávy nového ředitele školy je tedy podezření na týrání a zanedbávání.

V březnu 2006 byl dán podnět k zahájení řízení o výchovném opatření z výše popsaných důvodů. Byly uvedeny veškeré poměry, tedy ekonomické, bytové atd., které vyplynuly z šetření v dané rodině s odůvodněním, že OSPOD je toho názoru, že výchovná opatření jsou nutná, nedojde-li ke zlepšení, bude se navrhovat ústavní výchova dětí. Dle rozsudku soudu byl stanoven dohled nad výchovou.

Dále následovaly návštěvy v rodině Novákových. Matka uvedla, že nemají peníze, jsou velmi zadluženi i mezi lidmi, půjčují si peníze, aby mohli alespoň nakoupit chleba a rohlíky. Na dluh jim v obchodě již odmítají dát, proto dluží i lidem v obci. Manželovi v práci nedali výplatu, proto žijí pouze z dávek státní sociální podpory, že má zdravotní problémy, neboť musela jít na interrupci a stále není zcela zdravá.

Sociální pracovnice se v průběhu informuje o rodině, jak ve škole, u lékařky, v obci rodiny, tak i u policie, zda neřešili za období 1 roku protiprávní jednání ze strany některých z rodičů nezletilých dětí, sousedské neshody, roztržky mezi manžely, tedy vše, co by mohlo mít negativní vliv na výchovu dětí. Dle zpráv ze školy podezření na týrání ustalo, zklidnilo se. Obci též není známo nějaké negativní zjištění, rodina je uzavřená a nejsou na ni žádné stížnosti, totéž potvrdila i policie.

Pracovnice z pedagogicko – psychologické poradny volala na OSPOD, neboť ji matka u vyšetření uvedla, že mladší syn Jaroslav nechodí do mateřské školy (MŠ), protože nemají peníze a zda je tedy možné přispět na školku. Dítě školku opravdu potřebuje, pokud nebude chodit do MŠ, tak nebude moci nastoupit do školy a dostane odklad, což si matka nepřála.

V květnu se opět konala návštěva v rodině Novákových. Rodina je velmi zadlužena, pan Novák by měl splácet kolem půl milionu náhradu škody za havárii, tu však neplatí,

v zaměstnání mu strhli peníze za pohledávky dle rozsudku soudu. Paní Nováková uvedla, že muž stále pije alkohol, hraje v kostky a v pohostinství je prakticky denně. Na rozchod nepomýšlí, neboť nemá peníze a také nemá kam s dětmi jít. Do práce nechodí údajně proto, že vrátka od plotu nejdou řádně zavřít a někdo by jim tam mohl vlézt a stejně by také nestihla nikam dojet.

Z šetření bylo zjištěno, že dvorek i dům je stále ve špatném stavu. Otec často navštěvuje hospodu a doma po návratu dělá „zle“. O letních prázdninách neproběhla návštěva v rodině, neboť rodiče sociální pracovníce nepustili domů. Až v září bylo provedeno šetření bez problémů. Otec se za tu dobu snažil opravit dveře a také toaletu, která je již v domě, taktéž na chodbě byl položena nová podlaha, rádi by ještě nainstalovali ústřední topení.

Sociální pracovníce se průběžně také informovala o prospěchu ve škole. Znamky Jany jsou průměrné až podprůměrné, má však diagnostikovanou dyslexii a je dle toho i známkována. I když byl chlapci doporučen odklad školní docházky, rodiče s tím nesouhlasili. Chlapec má v nepořádku školní věci, je agresivní ke spolužákům, často se pere, bije děvčata, bere jim svačiny a věci, do školy chodí neupravený. Je patrné, že přebírá chování svých rodičů. Spolupráce rodičů se školou je spíše ze strany matky, otec stále navštěvuje pohostinství a o děti se nestará. Děti nosí na svačiny suché rohlíky a chleba.

Rok 2007

V květnu 2007 byl podán návrh soudu ze strany sociálního odboru o nařízení ústavní výchovy nad nezletilými dětmi z již uvedených důvodů. Ještě téhož roku soud jednání o nařízení ÚV odročil na neurčito z důvodu provedení znaleckého šetření. Ze znaleckého posudku vyplývá doporučení ponechat nad výchovou nezletilých dětí dohled a otcí stanovit napomenutí ohledně požívání alkoholu. Pokud se situace v rodině materiálně nezlepší a otec nebude lépe spolupracovat, bylo doporučeno nabídnout matce azylový dům pro matky a děti. V případě selhání, jako poslední možnost nařídit ústavní výchovu bez dalšího znaleckého šetření.

Rok 2008

V únoru 2008 soud rozhodl, že dohled nad výchovou nezletilých dětí se ponechává a k němu se dále otci ukládá napomenutí. Všechny možnosti byly paní Novákové sděleny, a tudíž nabídnuty.

Rok 2009

Na jaře 2009 bylo provedeno sociální šetření v rodině, opět se zjistilo, a to na základě sdělení paní Novákové, že situace je stále stejná. Manžel chodí neustále opilý, bije ji i děti a vulgárně jim nadává. Co se týče peněz, uvedla paní Nováková, že nemají žádné finanční prostředky. Z šetření dětí ve škole bylo zjištěno, že otec je stále bije, dokonce na matku a psa vytáhl vzduchovku.

Z tohoto sdělení nabídla sociální pracovnice Janě 3 možnosti řešení:

1. Jít s bratrem do dětského domova, s tím, že by tam matka za nimi mohla jezdit.
2. Odstěhovat se s mámou a bratrem někam pryč od táty, s tím, že by k Janě a Jaroslavovi otec nemohl.
3. Zůstat doma s aktuální situací.

Jana si vybrala první možnost, s tím, že již bude mít od otce klid a Jaroslav by s tím také souhlasil.

Koncem března roku 2009 byl dán návrh na vydání předběžného opatření, dle kterého se děti svěřují do Dětského domova ve Znojmě. Rodičům byly dány 3 dny po doručení zprávy na to, aby děti do zařízení odvezli.

V dubnu 2009 se Policie České republiky (dále jen PČR) společně s pracovnící OSPOD dostavila do rodiny Novákových. Vzhledem k finančním prostředkům rodiny bylo rodině nabídnuto, že děti převezou do dětského domova i s matkou. Matka při jednání sdělila, že děti nikam nedá, jelikož bez nich nemůže žít.

Od dubna 2009 byly děti umístěny v dětském domově. Rodiče za dětmi pravidelně jezdili do dětského domova, s tím, že si je po domluvě se zařízením a OSPOD brali domů. Rodiče i děti si přejí, aby děti mohly být zpět doma, proti nařízení ústavní výchovy se rodiče odvolali. S tímto odvoláním nesouhlasil OSPOD, který navrhnul, aby odvolání rodičů ve věci bylo zamítnuto. Děti zůstaly nadále v zařízení dětského domova.

V létě roku 2009 se konalo šetření v rodině Novákových. Rodina si na zimu opatřila zásoby dřeva na topení, patrně byly změny, které se týkaly čistoty obydlí. Ovšem na dvorku byl stále stejný nepořádek. Paní Nováková uvedla, že manžel i ona si hledají práci, zatím ale neúspěšně. Také poměry mezi manžely se změnily, jak uvedla paní Nováková. S manželem se již nebíjí, a dokonce jí nebere peníze, aby je propil. Děti byly již koncem prázdnin dočasně u rodičů. Domluvenou mají i docházku do základní školy v místě bydliště. Krajský soud vyhověl rodičům ve věci odvolání. Nad výchovou dětí ponechal soud dohled a rodičům uložil napomenutí.

Rok 2010

V první polovině roku 2010, v rámci sociálního šetření se zjistilo, že rodina moc dobře nefunguje, neboť otec je bez práce, chodí i nadále do hospody a požívá ve velké míře alkohol. Paní Nováková několikrát nepustila sociální pracovníci do domu.

Rok 2011

Roku 2011 byla provedena sociální šetření, kdy opět nechtěla paní Nováková sociální pracovníce pustit dál do domu. Paní Nováková je pustila dovnitř, až když jí sociální pracovníce přislíbila, že zavolá na sociální odbor na oddělení sociálních dávek, kvůli uhlí, kterého mají málo. Dům byl poklizený. Děti měly nové dvoupatrové postele i nový koberec v dětském pokoji. Vznikla nová koupelna a v dalším pokoji se budovala nová kuchyně.

Na dotaz, zda by paní Nováková nemohla alespoň brigádně pracovat v zemědělství, odpověděla, že nemůže, musela by dojíždět, ale manžel bude pracovat v hutních montážích. Dále paní Nováková sdělila, že muž stále pije a dokonce ji i opět bije.

Koncem roku 2011 byl Jaroslav Novák přistižen PČR při požívání alkoholických nápojů v městském parku. Policie případ předala kurátorce OSPOD. S Jaroslavem byl proveden výchovný pohovor, ze kterého vyplynulo, že Jarek je ovlivněn chováním rodičů. Alkohol vzal z domu a nabídl ho spolužákům. Alkohol se dle jeho slov v rodině pije běžně, nevidí v tom problém, otec pije alkohol také. Otec mu dokonce sám občas nalije trochu piva k obědu. Chlapec nemá představu o svém budoucím životě, nemá žádné koníčky, rodiče na kroužky nemají peníze. Jaroslavův otec má pouze základní vzdělání, Jarkovi se do učení nechce, nemá představu o tom, čím by chtěl být. Škola ho nebaví,

do práce by nejraději nechodil, ani jeho rodiče do zaměstnání nechodí a žijí. Jarkovi vadí, že musí ráno na rozdíl od rodičů vstávat do školy.

Kurátorka OSPOD si vyžádala zprávu ze základní školy, kterou Jarek navštěvuje, jeho známky zůstávají podprůměrné, chlapec je ale dle vyjádření bystrý, o učení však nemá zájem. Nadále se u něj projevuje agresivita vůči spolužákům, často se pere. Hodiny mívá řádně omluvené, ale často chybí.

7.1.1 Postup práce s rodinou a zhodnocení případu

Případ rodiny Novákových je v evidenci OSPOD již od roku 2002, kdy Dana Nováková podala návrh na rozvod manželství. Z manželského soužití vzešly dvě děti, Jana a Jaroslav. Rodina žila v nevyhovujícím prostředí. Velkým problémem je chování rodičů, zejména otce, který pije alkohol, o rodinu se nestará, děti i manželku často bije, je nezaměstnaný. Matka je manipulativní, i ona děti bije, zejména Janu za špatné známky. U Jaroslava se objevuje přenos chování. Tak jako otec projevuje agresi doma, je i Jaroslav agresivní vůči spolužákům.

Nedá se říci, že by OSPOD v práci s rodinou využíval jen jeden přístup, teorii či techniku. Vždy se jedná o provázanost několika z nich. Nalezneme zde případovou práci, která řeší zejména problémy, které vychází z prostředí, v tomto případě rodinné problémy, jakými zprvu byly rozvod, alkohol a fyzické napadání dětí a manželky otcem, nedostatek financí, nezaměstnanost či neuspokojivé bytové podmínky. Sociální pracovnice v rámci sociálních šetření v rodině využila rozhovor, aktivní naslouchání a pozorování k dosažení potřebných informací, též byl použit dohled, napomenutí, ale také znalecký posudek, respektive psychologické vyšetření k posouzení funkčnosti rodiny. Jednalo se o delší práci s rodinou, kde byla patrna direktivita přístupu za dosažením požadovaných změn.

V celém případě využila pracovnice OSPOD techniky komunikace. Komunikace v sociální práci byla potřeba, jelikož, jak jsem již zmínila, byly prováděny rozhovory se všemi zainteresovanými osobami, zejména s dětmi, ale i s rodiči, kteří nechtěli spolupracovat a v určitých chvílích, zvláště matka jednala manipulativně a agresivně.

První signály o tom, že v rodině není vše v pořádku, byly již kolem roku 2004. Z informací od školy, šetřením, ale i výpovědí paní Novákové dalo zjistit, že rodina není harmonická, také proto se chtěla paní Nováková rozvádět.

Techniky, které pracovnice OSPOD použila, byly rozhovory, poradenství, výchovné pohovory i pravidelné návštěvy v bydlišti rodiny. Tyto návštěvy a práce s rodinou mají obvykle dlouhodobý význam, protože nevíme, kdy bude práce ukončena. Z návštěvy se vyhotovují zápisy, respektive vede se dokumentace o jednotlivých klientech. Dokumentace by měla být jasná a stručná, jsou v ní uvedeny zápisy z návštěv, různé lékařské či jiné zprávy, postup řešení a podobně. V případě rodiny Novákovy se velmi často stávalo, že rodina pracovníci OSPOD do obydlí nepustila, nechtěli spolupracovat, pouze v případě, že jim z návštěvy vzešla nějaká výhoda, např. sociální dávky apod.

Kurátorka OSPOD dále vedla výchovné pohovory s Jaroslavem vzhledem k jeho častým projevům agrese vůči spolužákům či požívání alkoholu.

Při práci s klienty používá OSPOD techniku komplexního šetření, kdy šetří ekonomické, rodinné, výchovné poměry v rodině, dále sociální hodnocení a plán sociální terapie. Na základě těchto informací sestavuje zprávy, které slouží jako podklad pro vnitřní účely, soud, školy apod. Často využíváme rozhovor, nejen s rodinou, ale i ostatními lidmi v širším prostředí klienta či různých institucí. Zde je sociální pracovník spíše nedirektivní a nechává prostor klientovi se vyjádřit. Většina rozhovorů proběhla v rámci šetření rodiny, nebo ve škole.

Vzhledem k tomu, že si rodina prošla určitými stresujícími obdobími, zejména kvůli otci, je vhodné matce a dětem pomoci nedirektivní cestou. V této fázi by bylo vhodné doporučení rodinné či individuální terapie, pomoc při vyřizování dávek, na které by měla paní Nováková nárok, a tím by zlepšila svoji ekonomickou a bytovou situaci, popřípadě hledáním možného příjvodu v době mateřské dovolené. Důležité v tomto kroku je, aby paní Nováková chtěla spolupracovat, proto je na sociálním pracovníkovi, aby vysvětlil klientce důvod potřeby spolupráce. Jelikož paní Novákové končila roku 2004 mateřská dovolená, bylo by vhodné, aby se sociální pracovnice soustředila na pomoc klientce při hledání práce, nebo se alespoň pomoc při zaevidování se na úřadu práce, aby mohla pobírat sociální dávky, které paní Nováková jeden čas nepobírala, protože se na úřadu práce nezaevidovala.

Co se týká terapie, bylo by vhodné matku odkázat na příslušnou poradnu, která by dále navrhovala určitá opatření.

Zaměříme-li se na rok 2004, kdy přišlo oznámení ze školy, že je u dětí Novákových podezření na týrání, je patrné, že se problémy v rodině začaly objevovat současně s návratem pana Nováka z výkonu trestu. Pracovnice OSPOD provedla v místě bydliště

rodiny sociální šetření. Bylo patrné, že děti jsou zanedbávány ve smyslu nedostatečného přístřeší a posléze i jídla, které pramenilo z pasivity rodičů nechodit a ani si nehledat práci. Tato situace okolo bydlení a financí nebyla OSPOD řešena. Sociální pracovnice se měla pokusit na tento problém rodinu upozornit, rodině ho náležitě vysvětlit a popřípadě se dohodnout na tom jak tento problém řešit. Co se týká přímo oznámení podezření na týrání ze školy, byl vhodně zvolen způsob pravidelných návštěv sociálních pracovníc v místě bydliště rodiny prostřednictvím rozhovorů. Dále mohla být situace řešena za pomoci psychologických posudků, spolupráce s ostatními institucemi a lidmi zainteresovanými v případě. Postup by měl být zprvu spíše nedirektivní a posléze, pokud by rodina nespolupracovala a situace zůstávala stále stejná, by měl být volen direktivní přístup ve formě dohledu, napomenutí a v krajním případě ústavní výchovu.

Děti je dobré informovat o existenci kontaktů na pohotovostní telefonní číslo úřadu, nebo na linku bezpečí v případě opětovného násilí v rodině. Pokud by bylo potřeba a násilí se opakovalo, je možné paní Novákové doporučit institut vykázaní agresora na dobu 10 dnů z domu (na základě právní normy, která je účinná od roku 2007). Případně je možné matce znovu nabídnout azylové bydlení pro matky s dětmi, avšak v tomto případě bylo sociální pracovnící azylové bydlení matce nabídnuto, ta jej však nepřijala, poněvadž nechtěla opustit svůj dům. Nad výchovou by bylo vhodné již v této situaci navrhnout dohled a napomenutí otce. Samozřejmostí by bylo i přestupkové či trestní řízení vůči agresorovi. Pokud by dále situace pokračovala, bylo by třeba přistoupit k razantnějšímu kroku. Tím by byl návrh na odejmutí dětí z rodiny, nejprve by pracovnice měla hledat místo pobytu dětí mezi vhodnými osobami blízké dětem, tedy v širší rodině. Pokud by se nikdo takový nenašel, bylo by nutné umístit děti v ústavním zařízení, ve vhodném dětském domově.

Klíčové momenty případu

- Rodina je v evidenci OSPOD od roku 2002. Do evidence OSPOD se rodina Nováková dostala na základě podání návrhu na rozvod ze strany matky Dany Novákové.
- Na začátku roku 2004 se vrátil Miroslav Novák z vězení a obnovili se ženou společnou domácnost v jejich rodinném domě. Ovšem z provedeného šetření sociální pracovnící se zjistilo, že rodina žije v nepřijatelných bytových a ekonomických podmínkách.

- Na konci roku 2004 obdržel OSPOD informace ze školy dětí Novákových o podezření na týrání, a zhoršení školní docházky, a to především v souvislosti návratu otce rodiny z výkonu trestu.
- Roku 2006 OSPOD opět obdržel informace ze školy o nepřiměřeném bití nejen dětí, ale i mezi manžely. Tehdy se nezletilá Jana svěčila spolužákům o tom, že ji doma bijí, děti to následně sdělily panu učiteli.
- Téhož roku, tedy v březnu 2006 byl nad výchovou dětí Novákových nařízen dohled.
- Jelikož se v rodině nic nezlepšilo, žádal OSPOD roku 2007 o nařízení ústavní výchovy, soud roku 2008 rozhodl, že ponechává dohled a otcí ukládá dále napomenutí ohledně požívání alkoholických nápojů.
- Z provedených šetření roku 2009 se zjistilo, že situace v rodině je stále stejná. Otec fyzicky napadá matku i děti, je stále opilý. Z tohoto důvodu se sociální pracovnice rozhodla nabídnout nezletilé Janě 3 možnosti řešení, z nichž si Jana vybrala možnost odejít spolu s bratrem do dětského domova, aby již měla od otce klid.
- Děti byly v dubnu roku 2009 na návrh předběžného opatření dány do dětského domova ve Znojmě.
- Rodiče se proti nařízení ústavní výchovy odvolali a krajský soud jejich žádosti vyhověl, s tím, že nad výchovou ponechal dohled a rodičům uložil napomenutí. Ještě téhož roku nastoupily děti do své základní školy v místě bydliště.
- Z šetření z let 2010 a 2011 se zjistilo, že bytové podmínky se o něco málo zlepšily. Děti měly nové postele a koberec. V domě se vybuďovala koupelna i s budoucí kuchyní. Ekonomické podmínky byly stále špatné, neboť matka nepracovala a otec byl nezaměstnaný anebo pracoval v hutních montážích, kde mu vypláceli nízkou mzdu. Co se týče vztahů, jsou stále špatné, otec nadále pije, je slovně hrubý a svoji ženou bije.
- Jaroslav byl PČR přistižen při požívání alkoholu. Kurátor OSPOD převzal Jaroslavův případ. Na základě informací ze školy bude plánován další postup.

Pohled sociální pracovnice

Pracovnice OSPOD se k případu rodiny Novákových, zejména vlivu rodinného prostředí na děti vyjádřila, tak, že rodiče mají na děti jednoznačně špatný vliv. Rodiče

nejsou pro děti pozitivním vzorem. Zejména chlapec si vzal za své špatné rodinné vzorce chování. Jaroslav zcela přebírá chování otce, ať už se to týká agrese či postoje ke školní docházce nebo budoucího zaměstnání. Chování rodičů ho ovlivňuje zejména při komunikaci s vrstevníky, které podobně jako otec uplatňuje mocensky. Vliv rodinného prostředí na žebříček hodnot, dle sociální pracovnice, vychází právě z chování rodičů. Rodiče nemají zájem o zaměstnání, nechodí do práce. Žijí ze sociálních dávek. Děti nejsou vedeny k žádným koníčkům, v místě bydliště nefunguje žádná nízkoprahová klubovna, kam by mohly docházet zdarma.

Sociální pracovnice uvedla, že s podobnými případy se setkává často. Problémem je, že rodiny, ze sociálně nepodnětného prostředí žijí ze sociálních dávek. Své děti do školy neposílají, nenutí je hledat si po ukončení školní docházky zaměstnání, protože jsou navyklé na to, že je živí stát prostřednictvím sociálních dávek. Řešení této situace sociální pracovnice vidí v nepřiznání sociálních dávek, pokud dotyčný nikdy nepracoval. Je přesvědčena, že toto opatření by rodiče nutilo děti poslat alespoň do učení.

7.2 Příklad č. 2

Matka: Lenka Pospíšilová (34 let), základní vzdělání, nezaměstnaná, t.č. na mateřské dovolené

Otec: František Pospíšil (47 let), základní vzdělání, nezaměstnaný, 1x trestán za krádež

Děti: Daniela (14 let), Filip (13 let), Jana (12 let), Gabriela (10 let), Olga (7 let), Marie (2 roky)

Rok 2009

Rodina Pospíšilova se do evidence místně příslušného OSPOD dostala v roce 2009 z důvodu výchovných problémů nejstaršího syna Filipa Pospíšila. Dle spisu OSPOD pochází rodina z nepodnětného prostředí romské komunity, rodina má nízkou sociokulturní úroveň. Matka Lenka Pospíšilová má základní vzdělání, nikdy nepracovala. V současné době je na mateřské dovolené s nejmladší dcerou Marií. Po mateřské dovolené nemá zájem jít do práce. Nic neumí, ze sociálních dávek prý využijí dobře. Pan František Pospíšil je dlouhodobě nezaměstnaný. Do počátku 90. let

pracovala jako dělník v továrně, pak byl ale propuštěn a jinou práci si již nenašel. Do zaměstnání chodit nechce, myslí si, že ho nikde nezaměstnají. V současné době si žádá o invalidní důchod z důvodu dlouhodobého nepříznivého zdravotního stavu.

Rodina Pospíšilova žije v centru města, v bytě 1+1, sociální zařízení je společné pro celé patro činžovního domu. Protože rodiče nepracují, pobírají dávky hmotné nouze, jsou dopláceni do výše životního minima. Rodina je úplná, má celkem šest dětí.

Krom dětí Daniely a Filipa, kterým se budu věnovat podrobněji, jsou v rodině Jana – navštěvuje 6. třídu ZŠ, učí se výborně, je zcela bezproblémová. Gabriela – navštěvuje 4. třídu ZŠ, taktéž se učí výborně, Olga – navštěvuje 1. třídu ZŠ, Marie je v celodenní péči matky.

Případ rodiny příslušný OSPOD začal monitorovat při prvních výchovných problémech Filipa Pospíšila. Na základní škole měl Filip dobré školní začátky, v první a druhé třídě měl samé jedničky, od třetí třídy se začaly objevovat dvojky a trojky, ve čtvrté pak čtverky a nedostatečná z vlastivědy. Ve čtvrté třídě začal chodit za školu. Měl neomluvené absence, případně rodiče absenci kryli a omlouvali. Mimo záškoláctví se u Filipa začalo objevovat asociální chování, spolu s partou vrstevníků se dopouštěl drobné trestné činnosti, kdy kradli v drogeriích toluen a posléze ho čichali v době místo vyučování. Na základě oznámení majitele drogerie, z níž byl toluen ukraden, PČR dopadla skupinku žáků základní školy, mezi kterými byl i Filip. Jeho případ se tak dostal k rukám kurátorů OSPOD. Kurátorka provedla v rodině sociální šetření. Rodiče s OSPOD spolupracovali. O čichání toluenu netušili. Pouze přiznali, že se Filip toulá po nocích, ale že má svou hlavu a je neposlušný. S Filipem byl proveden také výchovný pohovor ze strany kurátorky. Slíbil, že přestane chodit za školu a nebude krást. Kurátorka si nechala vypracovat výchovnou zprávu ze základní školy, ze které vyplynulo, že má Filip velké množství absence. Většinou jsou však omluveny rodiči. Třídní učitel měl však podezření na skryté záškoláctví.

V létě roku 2009 přišel pan František Pospíšil na OSPOD a žádal o umístění syna do dětského domova. Dle slov otce syn stále čichal toluen, utíkal z domu a toulal se s partou vrstevníků v noci venku. Pan Pospíšil uvedl, že je na Filipa krátký, že ho neposlušný a neví, co s ním má dělat.

Na základě předběžného opatření byl Filip umístěn do dětského diagnostického ústavu Hlinky (dále jen DDÚ Hlinky). Rodiče o něj stále projevovali zájem, téměř denně jej v DDÚ Hlinky navštěvovali a velmi brzy si žádali o dovolenku.

Během pobytu v DDÚ Hlinky se Filip několikrát pokusil o útěk domů, jeho útky se několikrát opakovaly. Rodiče se za Filipa zaručili a požádali OSPOD o propuštění Filipa z DDÚ Hlinky domů, Filip byl tedy podmíněčně propuštěn domů s tím, že nastane-li nějaký problém, ihned se vrátí. Z počátku Filip chodil běžně do školy, později se začal vymlouvat na nemoc, měl neomluvené absence a nakonec začal znova zneužívat toluen.

Ze zprávy etopeda vyplývá, že Filip dokáže být slušný a zdvořilý, kontakt navazuje v nutné míře. Není příliš sdílný a příliš se nesvěřuje. Při kontaktu s vrstevníky a zejména ve větší skupině, mu přibývá odvahy, ochotně sekunduje při drzých poznámkách, má tendenci vymáhat, či ostatním pomáhat vymáhat výhody. Při pracovních činnostech je pohodlný, stejně tak při školní práci. Preferuje pasivní zábavu, jako sledování videa. Je značně nedůvěřivý vůči majoritní společnosti.

Chlapec je výchovně nezvládnutý a rozmazlený, značný vliv má sourozenecká konstelace, je jediným chlapcem v rodině. Není zvyklý se podřizovat autoritě. Je zvyklý na to, že matka není dostatečně přísná, důsledná, rozmazuje ho a vše mu dovolí. Nemá rozvinutou volní složku, nemá vytvořen cit pro povinnost a zodpovědnost.

Filip je extrovertně laděný, náladově labilní, se sklonem k impulsivní reaktivitě. Úroveň spolupráce je velmi kolísavá. Verbalizační dovednosti jsou v důsledku bilingvistického prostředí sníženy. Aktuální úroveň intelektových schopností dosahuje hraničního pásma mentální retardace. Vzhledem k výborným výsledkům na počátku školní docházky jde patrně o poškození v důsledku zneužívání toluenu.

Chlapec má výrazně sníženou schopnost adaptability a silnou emoční vazbu na prostředí rodiny. Potřebuje řád, přiměřené požadavky, pomalu si zvykat, že vše nebude po jeho nebo že si vše nemůže vynucovat. Je také třeba Filipa zapojit do zájmových činností – do sportu, hudby, které ho mohou oslovit.

Koncem roku 2009 požádal pan František Pospíšil znovu o umístění syna do dětského domova. Filip nadále zneužíval toluen, toulal se po nocích, kradl ve společnosti vrstevníků. Otec uvedl, že Filip rodiče neposlouchá a že už ho výchovně nezvládá.

Filip byl na základě doporučení DDÚ Hlinky umístěn od dětského domova se školou v Kostelci nad Orlicí. V období adaptace měl Filip značné výchovné problémy, utíkal z domova, byl přistižen při kouření cigaret, často odmlouval, byl drzý, ve škole vyrušoval hlasitými poznámkami a smíchem. Později se Filip novému prostředí přizpůsobil, jeho chování se zlepšilo, měl zájem o práci a plnění povinností, začal být

kamarádský vůči vrstevníkům, slušný a společenský vůči autoritám. Ve škole se začal snažit, při vyučování spolupracoval s vyučujícím a přestal se zapojovat do konfliktů. Chlapec se také začal zajímat o sport, zejména o míčové hry, o plavání, jezdil na kole a poslouchal hudbu. K dospělým se Filip choval velmi slušně, snažil se jim vyrovnat, což ale vedlo až k vtíravosti. Vyhýbal se dokonce vulgárnímu vyjadřování a byl rád chválen.

V období pobytu v dětském domově se školou byl Filip v pravidelném kontaktu s rodiči, často jezdili na návštěvu, Filip jezdil k rodičům na dovolenky, do domova se vždy vracel včas. Rodiče vyjadřovali přání převzít Filipa do své péče, opakovaně žádali o jeho přemístění do zařízení umístěného blíže jejich bydliště. Jejich žádosti bylo vyhověno v červnu roku 2010, kdy byl Filip přemístěn do Dětského domova se školou v Jihlavě.

V roce 2009 se začaly objevovat výchovné problémy i u Filipovy starší sestry Daniely. Daniela v době prvních výchovných problémů navštěvovala 6. třídu ZŠ osmým rokem školní docházky. V evidenci výchovně problémových dětí OSPOD je vedena od konce roku 2009, kdy se dopustila krádeže formou spolupachatelství. Na počátku roku 2010 se jako spolupachatelka účastnila loupeže. Ve stejném období začala mít problémy se školní docházkou. Kurátorka OSPOD si vyžádala od ZŠ zprávu. Ze zprávy vyplývá, že péče rodičů o Danielu je nedostatečná, rodiče se nedostavují na třídní schůzky, nezajímají se ani o prospěch a kázeň dcery. Daniela má velké množství zameškaných hodin, absence je omlouvaná matkou, jedná se však zjevně o skryté záškoláctví. Zhoršené chování dává škola také do souvislosti s možností zneužívání toluenu.

Na základě této zprávy provedla kurátorka v rodině Gáborových sociální šetření a výchovný pohovor s Danielou. Kurátorka OSPOD pravidelně dochází do rodiny. S Danielou i s rodiči jsou opakovaně prováděny výchovné pohovory. Rodiče s OSPOD spolupracují, nejsou však dle hodnocení kurátorky schopni dostatečného dohledu nad chováním dcery. OSPOD ve spisu dále uvedl, že vzhledem k sociokulturnímu prostředí v místě bydliště a výchovným možnostem rodičů je chování Daniely relativně v normě. Budou pokračovat výchovné pohovory a pravidelná sociální šetření. Pokud by se ale Danielino chování zhoršovalo, zvážil by OSPOD návrh k Městskému soudu v Brně na zahájení řízení o výchovném opatření.

Rok 2010

V dětském domově se školou se Filip rychle adaptoval. Krátce po nástupu odjel s dětmi na čtrnáctidenní tábor. Filip se brzy spřátelil s dětmi, k dospělým se choval slušně. Jediným problémem byla jeho spoluúčast na drobné krádeži. Za to mu byl odsunut termín dovolenky. Od začátku školního roku neměl ve škole žádný vážný prohřešek. Pouze jednou přijel pozdě z dovolenky, ale matka absenci řádně omluvila.

Etoped dětského domova se školou hodnotil Filipovo chování velmi dobře. Ve zprávě uvedl, že ačkoliv je Filip malý vzrůstem a nižší věkem, rychle si našel místo v kolektivu, které si umí hájit. Silnějším dětem se dokáže vzepřít. Má nekonfliktní povahu, proto je v kolektivu dětí oblíbený. Vychovatele respektuje, zadané úkoly s větší či menší chutí plní, pouze občas se u něj projeví menší provokace, nekázeň, drzé poznámky a nevhodné připomínky. Ve vyučování patří ke klidnějším žákům, zadanou práci splní, je však pomalejší.

S rodiči je Filip v kontaktu, telefonují si, jezdí za nimi domů na dovolenky. Rodiče Filipa v zařízení nenavštěvují, nemají dostatek peněz.

Ze zprávy etopeda dětského domova se školou také vyplynulo, že již dle jeho mínění pominuly důvody, kvůli kterým byl Filip předběžným opatřením umístěn do ústavní výchovy. Filip již nemá z dlouhodobého hlediska kázeňské prohřešky.

Rok 2011

OSPOD na základě žádosti rodičů a zprávy etopeda podal návrh na ukončení ústavní výchovy, vzhledem k tomu, že Filipovo chování se dlouhodobě zlepšilo. Pobyty v dětských domovech mělo na Filipa dostatečný výchovný vliv. OSPOD také neměl žádné informace, že by se Filip dopouštěl nevhodného chování v průběhu dovolenek, navrhnul, aby byl nad Filipovou výchovou stanoven dohled. Soud návrhu vyhověl.

Filip se na začátku roku vrátil zpět do rodiny. Po jarních prázdninách nastoupil školní docházku na ZŠ v místě bydliště. Ve škole se dobře adaptoval, školní docházku plní řádně, kázeňské problémy nemá.

V květnu roku 2011 se na OSPOD dostavil otec Filipa, s tím, že žádal okamžité umístění syna do dětského domova, protože znova zneužívá toluen, toulá se a nechodí do školy. Tyto informace se však nepotvrdily ani šetřením, vyjádřením školy, PČR, pohovory s Filipem ani matkou a ostatními členy rodiny. Kurátorka OSPOD se na základě těchto informací domnívala, že šlo pouze o rodinný konflikt a Filip

se žádného nežádoucího chování nedopouštěl. I o letních prázdninách se Filip choval řádně, účastnil se výletů organizovaných místní farností. Na vysvědčení měl jedničky, dvojky, nejhorší známka byla 3. Z chování byl hodnocen výborně.

Dle vyjádření OSPOD ve výchovné zprávě podávané Městskému soudu Brno, se Filipovo chování zlepšilo. Je schopen řádného života v domácím prostředí. Vzhledem k častým rodinným konfliktům, rizikovému prostředí, vzrůstajícímu patologickému chování starší sestry Daniely a snadné ovlivnitelnosti Filipa, OSPOD navrhnul dohled nad chováním nezletilého zachovat.

Na počátku roku 2010 vzrostlo nevhodné chování u Filipovy sestry Daniely. Byla přistižena PČR při čichání toluenu. Stýká se s výchovně problémovými děvčaty a dopouští se s nimi několikadenních útěků z domu, např. v červenci 2011 s nimi utekla a vrátila se až po 3 dnech a nebyla schopna vysvětlit, kde se zdržovaly. Tato situace se rovněž opakovala na konci roku.

OSPOD je opakovaně anonymně informováno ostatními dětmi, sousedy a neziskovými organizacemi, že Daniela a ostatní dívky z její „party“ provozují příležitostnou prostituci. Daniela byla opakovaně zajištěna policií i kurátory ve večerních hodinách na místě, kde je organizována prostituce. U dívek je také velké podezření na zneužívání návykových látek, u jedné z dívek byla prokazatelně zjištěna injekční aplikace pervitinu. Daniela však popírá, že by si píchala pervitin, dobrovolně zkoušce se ale nepodrobila.

Daniela taktéž nerespektuje své rodiče, po jejím posledním útěku v zimě, se na OSPOD dostavil otec, uvedl, že dcera je celé noci mimo domov, domů chodí až k ránu, chodí za školu a matka jí to omlouvá. Otec také uvedl, že má podezření, že dcera čichá toluen, schází se s nevhodnou partou a možná zneužívá i jiné návykové látky. Otec žádal umístění dcery do psychiatrické léčebny za účelem léčby.

Ze zprávy ZŠ, kterou si OSPOD vyžádal, vyplývá, že u Daniely dochází k výraznému kolísání nálad. V hodinách bývá někdy pozorná a dosahuje dobrých výsledků, jindy vyrušuje, odmítá spolupracovat, hlasitě vykřikuje, zpívá si, mluví vulgárně, slovně napadá učitele, někdy ve vyučování dokonce usne.

Rodiče na třídní schůzky nechodí. Se školou spolupracuje matka, na výzvu školy se matka vždy dostaví, přichází ale i z vlastní iniciativy, a to omlouvat dceru, případně se informovat na její chování. Po rozhovoru s matkou většinou následuje určité zlepšení chování.

K ostatním žákům se Daniela chová kamarádsky, ráda zpívá a tančí, také maluje a zajímá se o módu. V poslední době třídní učitelka zaznamenala u Daniely časté výkyvy nálad. Někdy je vstřícná, jindy vzteklá, hádává a není možné se s ní domluvit. Opakovaně porušuje školní řád kouřením v budově školy. Ostatní děti ve třídě vědí i o pravděpodobné prostituci Daniely, již v minulém školním roce si někteří rodiče stěžovali, že nechtějí, aby jejich děti chodily do třídy s prostitutkou. Chování Daniely ve škole se rovněž začalo zhoršovat, zejména její agresivita ke spolužákům, která přešla už ve zřejmou šikanu.

Vzhledem k tomu, že Daniela naprosto nerespektuje své rodiče, toulá se po nocích a utíká z domu, zneužívá návykové látky a je velké podezření na příležitostnou prostituci, navrhuje OSPOD, aby soud zahájil řízení o výchovném opatření a klientce byla nařízena ústavní výchova.

7.2.1 Postup práce s rodinou a zhodnocení případu

Případ jmenované rodiny je v evidenci OSPOD veden 3 roky. Filipovo chování se zlepšilo po všech stránkách po absolvování ústavní výchovy. Danielino chování má občasné světlé stránky, ale bohužel i ty stinné. S klientkou je potřeba neustále pracovat, protože práce kurátorů měla prokazatelně velmi dobré výsledky při práci s jejím bratrem Filipem.

Na obě děti pracovníci OSPOD působili především individuálně. Jak říká Matoušek (2005), je individuální přístup ke klientovi náročný, avšak nevyžaduje zvláštní aranžmá a umožňuje operativní rozhodování, pružnost i tvořivost, které mohou přispět k rozpoznání a uskutečnění toho přístupu díky kterému může klient vystoupit z pro něj nepříznivé situace.

Aby byla práce co nejúspěšnější, bylo nutné pracovat nejen s dětmi, ale také s jejich rodinou. Proto sociální pracovnice navrhla rodinnou terapii.

Při práci s klienty na OSPOD se používá technika komplexního šetření, které se skládá z šetření poměrů rodiny (ekonomické, rodinné, bytové, výchovné...), ze sociálního hodnocení a plánu sociální terapie. Na základě komplexního šetření se vypracovává výchovná zpráva, která slouží nejen pro účely OSPOD, ale také jako podklad pro soudy, školu apod.

Významnou technikou, která byla aplikována a je pro práci OSPOD stěžejní, byly rozhovory s dítětem a rodiči. Jednalo se především o výchovné a motivační pohovory. Jelikož se chování jak Filipa, tak i Daniely po těchto pohovorech dlouhodobě nezlepšovalo, byla aplikována další technika – výchovné opatření konkrétně byl stanoven nad každým z dětí dohled a poté navržena ústavní výchova.

Při práci s problematickým jedincem je třeba dbát na to, jak k němu přistupujeme, jak ho popisujeme, resp. značujeme. Tuto problematiku nazýváme etiketizační teorie. Etiketizační teorie zdůrazňuje proces vytváření rolí prostřednictvím sociálního očekávání a etiketizací, tedy označením jedince za deviantního. Toto označení zvyšuje pravděpodobnost, že se jedinec začne deviantně chovat (Navrátil, 2001).

Tedy v případě nezletilého klienta i jeho sestry by pracovník měl jednat tak, aby nebyli označováni jako delikventi, protože tak hrozí, že se klient s touto značkou ztotožní a začne se podle ní chovat. Z mého pohledu je velmi důležitá pozitivní konotace, která umožňuje klienta přeznačovat pozitivně a může tak zabránit „etiketizačnímu cejchu“. Bohužel se ale pozitivní konotace ve spisech klientů ve státní správě používá velmi zřídka.

Dále je třeba klást důraz na důležitost prostředí, ve kterém jedinec žije, a ze kterého pochází a vzájemnými vztahy mezi jedincem a tímto prostředím.

Důležitý je taktéž důraz na akceptaci. Obě děti jsou ve věku, kdy uplatňují svoje názory, potřebují být chápány a rozhodně nechtějí být hodnoceny. Tak může být mezi pracovníkem OSPOD a dítětem vytvořen vztah, kde se jedinec bude cítit v bezpečí, a který mu umožní a podpoří v uvědomění si situace ve které je. Budeme-li je hodnotit negativně, rozhodně se sami od sebe nezmění.

Zvolená intervence sociálních pracovníků většinou zafungovala pouze krátkodobě. Proto v konečné verzi navrhli jako jediné východisko ústavní výchovu. Ústavní výchova byla velmi úspěšná u Filipa, je pravděpodobné, že bude úspěšná i v případě Daniely.

Co sociální práce nenabídla, podle mého názoru, nějakou vhodnou nabídku volnočasových aktivit. To že Filipa baví míčové hry, plavání, jízda na kole nebo hudba, bylo zjištěno až v dětském domově se školou v Jihlavě. Po návratu z ústavní výchovy, začal Filip trávit volný čas v kroužku místní farnosti, která zdarma pořádá volnočasové aktivity pro děti.

Z hodnocení školy vyplynulo, že Daniela ráda zpívá, tančí, maluje a zajímá se o módu. Stejně jako Filip, i Daniela může trávit volný čas v kroužku, který farnost nabízí, případně by jí mělo být nabídnuto jiné nízkoprahové centrum, kde může vhodně trávit volný čas.

Filip i Daniela se v závislosti na problémové partě dopouštěli nevhodného chování – krádeží, zneužívání návykových látek, záškoláctví, útky z domova, prostituce apod. což je dle zákona o sociálně právní ochraně dětí nutné řešit, aby nedocházelo k rozvoji nevhodného chování. V tomto případě kurátoři OSPOD zvolili vhodný postup, kdy provedli nejdříve komplexní šetření poměrů v rodině, spolupracovali jak s dítětem, tak s rodinou, navrhovali výchovná opatření ale vzhledem k tomu, že veškerá intervence měla pouze krátkodobý účinek, bylo nutné sáhnout až k ústavní výchově, neboť se rizikové chování dětí stupňovalo.

Vzhledem k tomu, že rodina je v evidenci OSPOD pro své asociální chování vedena již od roku 2009, domnívám se, že kurátoři příslušného úřadu vyzkoušeli celou řadu možností, jak každému z dětí ukázat tu tzv. správnou cestu. Přesto si myslím, že primární problém bude v rodině jako takové. Z tohoto důvodu bych navrhovala jako další postup práci s celou rodinou, tedy rodinnou terapii.

Dalším postupem, který je možné zvolit, je nabídka využití volného času v rámci nějaké nízkoprahové klubovny, zejména u Daniely, protože u Filipa má trávení volného času při farnosti prokazatelně dobrý vliv. Jak již bylo řečeno výše, Daniela se zajímá o zpívání, tanec, malování, módu apod. Jsem přesvědčena, že právě vedení k vhodnému trávení volného času je polovina úspěchu.

Další vhodné řešení problému můžeme spatřovat např. v preventivním charakteru střediska výchovné péče, kde je možný buď ambulantní, nebo internátní pobyt. SVP poskytuje všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním prostředí. Tato péče je zaměřena na odstranění či zmírnění již vzniklých poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů.

Klíčové momenty případu

- Rodina se do evidence OSPOD dostala v roce 2009 z důvodu výchovných problémů Filipa Pospíšila. Filip se účastnil krádeží, zneužíval návykové látky, chodil za školu.

- V létě 2009 požádal František Pospíšil OSPOD o umístění syna do ústavního zařízení, z důvodu nezvládnuté výchovy a zneužívání toluenu.
- Na základě předběžného opatření byl Filip umístěn do DDÚ Hlinky.
- Umístění Filipa do Dětského domova se školou v Kostelci nad Orlicí, kde se Filip brzy adaptoval a zlepšilo se jeho chování.
- Koncem roku 2009 se zhoršuje chování Filipovy starší sestry Daniely, byla přistižena při krádeži, loupeži, zhoršila se její docházka do školy. Základní škola poukázala na pravděpodobnost, že Daniela čichá toluen.
- V roce 2010 si rodiče zažádali o umístění Filipa do dětského domova blíže bydliště. Filip se z Kostelce nad Orlicí přemístil do Dětského domova se školou Jihlava. Etoped domova do výchovné zprávy konstatuje, že Filipovo chování se zlepšilo a pominuly tak důvody k ústavní výchově.
- V roce 2011 podal OSPOD návrh na ukončení ústavní výchovy, Filip se vrátil zpět do rodiny. Ústavní výchova měla prokazatelně dobrý vliv, Filip se naučil efektivně trávit volný čas při brněnské farnosti.
- Chování Daniely se v roce 2011 zhoršilo, začala utíkat z domu i na několik dnů. Ve škole je podezření na příležitostnou prostituci.
- Otec Daniely požádal OSPOD o umístění dcery do ústavního zařízení za účelem léčby závislosti na omamných látkách.
- Návrh na zahájení řízení o výchovném opatření a nařízení ústavní výchovy.

Pohled sociální pracovnice

Z rozhovoru s kurátorkou OSPOD, která má rodinu na starost vyplynulo, že děti jsou ovlivňovány především nízkou autoritou rodičů. Mají pocit, že si mohou dovolit všechno. Matka pravidelně jak Filipovi, tak Daniele omlouvala zameškané hodiny ve škole. Děti pak ale vyrůstají s tím, že je to v pořádku. S tím souvisí i nezaměstnanost rodičů, docházka do zaměstnání nebo do školy pro rodiče není dost hodnotná, v tomto duchu jsou děti vychovávány.

Kurátorka OSPOD se k problematice hodnot rodiny vyjádřila, tak, že, pokud má rodič jiný hodnotový systém a jiné normy chování než většinová společnost, tak je dítě v neřešitelné situaci. Dítě v této situaci je tzv. mezi dvěma mlýnskými kameny. Každý po něm chce něco jiného a ono, neví jak se s tím vypořádat. Kurátorka OSPOD cítí

v tomto případě bezmoc a neschopnost většinové společnosti ovlivnit jiný hodnotový systém rodin a její normy chování.

7.3 Případ č. 3

Matka: Tereza Svobodová (35 let), základní vzdělání, nezaměstnaná

Otec: Jan Svoboda (45 let), základní vzdělání, nezaměstnaný

Druh matky: Antonín Benda (40 let), vyučený zedník, nezaměstnaný

Děti: Anežka Svobodová (18 let) a Helena Svobodová (15 let)

Rok 2008

Rodina se do evidence OSPOD dostala v roce 2008, kdy paní Tereza Svobodová podala žádost o rozvod manželství s Janem Svobodou. Z manželského svazku se narodily dvě dcery Anežka a Helena, které po rozvodu zůstaly v péči matky. Otec dívek přispívá matce minimálním výživným. Je dlouhodobě nezaměstnaný, s dcerami nemá zájem se stýkat. Rodiče se rozvedli z důvodu častých hádek a projevů domácího násilí, které páchal otec na matce.

Rok 2009

Případ rodiny Svobodovy převzal v roce 2009 kurátor OSPOD z důvodu výchovných problémů starší dcery Anežky, zejména neomluvených absencí ve škole. Kurátor OSPOD si vyžádal zprávu ze základní školy, ze které bylo patrné, že dívka má potíže se záškoláctvím již od 5. třídy školní docházky. Ve škole často chyběla, absence však byly řádně rodiči omlouvány, nejčastěji z důvodu nemoci. V roce 2009 ale nasbírala řadu neomluvených hodin, které se staly důvodem zařazení případu do evidence kurátora. Mimo absenci si škola stěžovala na nevhodné chování vůči učitelskému sboru, Anežka se nechtěla podřizovat pokynům ve škole a neplnila zadané úkoly. Škola do zprávy také uvedla, že její rozumové schopnosti jsou velmi dobré, ale na školních výsledcích jí nezáleží.

S Anežkou a její matkou byl na základě těchto informací proveden výchovný pohovor, dle kurátora si Anežka uvědomovala, že dělá něco, co se nemá a slíbila, že polepší.

Koncem roku 2009 nahlásila škola na OSPOD opětovnou neomluvenou absenci, mimo to přišla zpráva od policie, že Anežka byla přistižena uprostřed noci při inhalaci toluenu s partou vrstevníků. Kurátor proto provedl sociální šetření v přirozeném prostředí. Ve výchovné zprávě uvedl, že Anežka žije se sestrou, matkou a jejím druhem Antonínem Bendou v bytě 1+1 Všichni čtyři obývají jeden pokoj, postele dcer jsou odděleny paravánem. Byt byl čistý a uklizený. Matka i druh jsou nezaměstnaní, rodina je doplácena do životního minima sociálními dávkami.

Matka při rozhovoru s kurátorem OSPOD uvedla, že dcera často utíká z domu, zejména ve večerních hodinách a že ji neposlouchá.

Anežka uvedla, že ji matka občas fyzicky trestá. Dle výchovné zprávy začala matka s fyzickým trestáním dcery po rozvodu s manželem. Zůstala na dcery sama, nezvládala výchovu a snažila si získat autoritu právě fyzickým trestáním. Fyzické trestání však paradoxně způsobilo, že Anežka matku ani jejího druha, který se o děvčata příliš nezajímá, nerespektuje jako autoritu.

Paní Svobodová uvedla, že neví co si s Anežkou počít, že ji nerespektuje a neposlouchá, že utíká z domu a že ví, že čichá toluen, ale že nechce se zneužíváním návykové látky přestat. Paní Svobodová dle kurátora rezignovala na další výchovu dcery a požádala ho o umístění Anežky do výchovného ústavu.

Rok 2010

Na základě rozhovoru s matkou a dcerou a výchovných problémů dívky, podal kurátor návrh na výchovné opatření k městskému soudu. Anežka byla předběžným opatřením umístěna v DDÚ Hlinky a odtud do dětského domova se školou v Jihlavě. Anežka však začala z domova utíkat, několikrát utekla domů, ale sama se do zařízení zase vrátila.

Naposledy utekla asi dva měsíce před svými 18. narozeninami. Vrátit se do výchovného ústavu však již nechtěla, protože se tam na ni, jak sama uvedla, dívali jako na zlodějku. Dívka sdělila, že v zařízení společně s další dívkou našly peněženku, peníze z ní utratily, ale nakonec z kapesného vše vrátily.

Kurátor navštívil Anežku doma a vedl s ní a její matkou výchovný pohovor. Anežka kurátorovi řekla, že nad návratem přemýšlela, ale že se v ústavu necítí dobře a že už se tam vrátit nechce, a to právě z toho důvodu, že ji ostatní považují za zlodějku. Kurátor jí navrhl, že si zkusí s vedením domova promluvit, snažil se Anežku ubezpečit o tom, že jelikož vše co bylo odcizeno, vrátila, nikdo se na ni jako na zlodějku dívat

nebude. Cílem pohovoru bylo přimět Anežku k tomu, aby se do zařízení vrátila, kurátor se snažil působit i na matku a jejího druha, aby dceru zkusili ještě přemluvit a hlavně podpořit. Matka však byla apatická a k situaci lhostejná.

O tři dny později navštívil pracovník OSPOD rodinu znovu, jak vyrozuměl z telefonického rozhovoru se zástupcem výchovného ústavu, Anežka se do zařízení nedostavila. Při sociálním šetření pracovník zjistil, že Anežka je opravdu stále doma a do zařízení se odmítá vrátit. Matka uvedla, že již byla dcera rozhodnutá odjet do Jihlavy, měla sbalené věci, ale v poslední chvíli si to rozmyslela.

Anežku nakonec odvezla do zařízení policie, nicméně byla přemístěna ještě ten měsíc do jiného výchovného ústavu.

Po ukončení ústavní výchovy, zahájila Anežka docházku na místní učiliště.

7.3.1 Postup práce s rodinou a zhodnocení případu

Případ rodiny Svobodových je v evidenci OSPOD 4 roky. Výchovné problémy se u Anežky objevily již v 5. třídě základní školní docházky, jednalo se zejména o z počátku omlouvané absence, později neomluvené absence spolu s problémy v chování vůči pedagogickým pracovníkům. Škola však problém s žákyní nahlásila na OSPOD poměrně pozdě a tím znemožnila včasější intervenci pracovníků OSPOD. Anežčino chování se zjevně zhoršilo po rozvodu rodičů. Matka byla na dvě dcery sama a autoritu si vydobývala fyzickým trestáním Anežky. Problémy v rodině nastávají při řešení konfliktů, je zjevné, že ani matka ani dcera neví, jak s nimi naložit. Matka proto používá fyzické trestání a dcera řeší konflikt útekem z domova a čicháním toluenu. Matka po určité době na výchovu dcery rezignovala. Stala se vůči ní apatickou a k jejímu chování byla lhostejná, čímž zcela odsunula jakékoliv meze, toho co je v pořádku a co ne, a podpořila Anežku v jejím chování.

Pracovník OSPOD při práci s rodinou navrhl rodinnou terapii, scházel se v pravidelných intervalech s Anežkou i s její matkou, snažil se působit i na matčina druha, ten však nejevnil o dcery paní Svobodové zájem. Kladl také důraz na vztah mezi Anežkou a její sestrou Helenou, se kterou měla pěkný vztah.

Při práci používal kurátor techniku komplexního šetření, sociálního hodnocení a plán sociální terapie, které by měla být součástí každého případu rodiny, se kterým

se sociální pracovník setká. V komplexním šetření pozoruje obecné poměry, ve kterých rodina žije, tedy ekonomické, rodinné, bytové atd.

Kurátor dále použil techniku rozhovoru prostřednictvím pravidelných výchovných a motivačních pohovorů s Anežkou a její matkou.

Vzhledem k tomu, že pohovory ani pravidelný dohled nad Anežkou nepomohl, bylo stanoveno výchovné opatření, návrh na umístění Anežky do ústavního zařízení. Během pobytu klientky v dětském domově se školou prováděl sociální pracovník návštěvy v zařízení. Anežka však často z domova utíkala, proto se kurátor OSPOD snažil navštěvovat klientku i na útěku. Volil akceptující rozhovor, to znamená, že se snažil chápat její pohnutky k útěkům, nehodnotil ji a tím mezi sebou a klientkou vytvořil důvěrný a přátelský vztah. Snažil se ji podpořit a pomoci zejména při komunikaci s vedením ústavního zařízení. Také ji podporoval v hledání učebního oboru, na který by mohla nastoupit po návratu z ústavní výchovy.

Ústavní výchova však mohla být až krajním řešením. Z kazuistiky je zřejmé, že matka byla při výchově dcer již vyčerpaná. Sociální pracovník by však měl pracovat s celou rodinou. Mohl například navrhnout takovou rodinnou terapii, do kterého by byl zapojen i otec dívky a to i přes to, že nemá zájem se s dcerami stýkat, případně zapojit širší rodinu jako prarodiče nebo další příbuzné. Případně poskytnout kontakt na některou bezplatnou rodinnou poradnu.

Sociální pracovník také mohl klientce nabídnout docházku do některého z nízkoprahových center, která jsou v oblasti bydliště klientky k dispozici.

Místo ústavní výchovy mohl kurátor navrhnout docházku dívky do střediska výchovné péče, které se zaměřuje na děti, u nichž se již objevily poruchy chování a jiné sociálně – patologické jevy.

Klíčové momenty případu

- Rodina byla do evidence OSPOD zařazena v roce 2008 z důvodu rozvodu manželů Svobodových.
- V roce 2009 převzal případ rodiny kurátor OSPOD z důvodu výchovných problémů starší dcery Anežky.
- Anežka začala utíkat z domova, byla přistižena policií při čichání toluenu.

- Paní Tereza Svobodová navrhla OSPOD, aby Anežku nechali umístit do ústavního zařízení, protože nezvládá její výchovu.
- V roce 2010 byla Anežka umístěna do dětského domova se školou v Jihlavě, odkud však pravidelně utíkala.
- Po posledním útěku se Anežka nechtěla vrátit do domova, musela být odvezena policií, později jí zařízení umožnilo přechod do výchovného ústavu, kde se cítila lépe.
- Po skončení ústavní výchovy nastoupila Anežka na učební obor a dále se vzdělává.

Pohled sociálního pracovníka

Kurátor OSPOD, který řešil případ rodiny Svobodovy, spatřoval největší problém ve formě řešení konfliktů mezi matkou a dcerou. Každá aktérka volila jinou obranu proti útoku, matka fyzickým trestáním, dcera zase útěky. Ani jedna nebyla schopna ustoupit nebo si o problému pohovořit. Opakování tohoto vzorce chování mělo vliv na dívčino další chování. Při jakémkoliv konfliktu nejen doma, ale například i v ústavním zařízení, utíkala pryč.

Výrazný vliv na Anežčiny výchovné problémy měl rozvod rodičů a absence mužského vzoru, který by se dceři alespoň trochu věnoval, což v případě matčina druha nepřipadalo v úvahu. Vzhledem k tomu, že matka i druh se chovali k Anežce lhostejně, zastávala i ona vůči nim lhostejný a nerespektující postoj.

Podíl na Anežčině chování mělo také původní omlouvání již v páté třídě základní školní docházky, které v dívce vyvolalo pocit, že nechodit do školy je v pořádku. Navštěvování školy v ní vyvolalo lhostejné pocity, přestože je velmi bystrá. Po ukončení ústavní výchovy však sama nastoupila na učební obor.

Závěr

V diplomové práci jsem se věnovala **asociálnímu rodinnému prostředí a jeho vlivu na chování dětí a mladistvých**. Diplomová práce je rozdělena do dvou částí, a to na část teoretickou a praktickou.

Teoretická část magisterské práce obsahuje celkem pět kapitol, které jsou členěny do podkapitol. Celá teoretická část se dotýká problematiky asociálního rodinného prostředí.

Praktická část práce je rozdělena do dvou částí. První částí je metodologie, kde jsem teoreticky nastínila zvolený výzkum, který jsem v analytické části práce provedla. V kapitole Metodologie, popisuji metody sběru dat, tedy metodu kvalitativní a kvantitativní, jaký je mezi nimi rozdíl a proč jsem pro výzkum zvolila právě metodu kvalitativní. Z diplomové práce je zřejmé, že se zabývám prostředím rodiny, proto jsem se zvolila případovou studii, kterou jsem po zvážení všech možností zhodnotila, jako nejvhodnější pro odpověď na výzkumnou otázku: **Jak asociální rodinné prostředí ovlivňuje hodnotovou orientaci dětí a mládeže a jak se asociální rodinné prostředí odráží na chování dětí z pohledu sociálního pracovníka.**

Rozboru tří vybraných případových studií jsem se věnovala v kapitole Analytická část. Na základě informací, které mi poskytli pracovníci OSPOD jsem sestavila příběhy tří rodin, které dle mého názoru odpovídají asociálnímu rodinnému prostředí. Dvě z vybraných rodin pochází z obdobného prostředí, jedna rodina se od předešlých liší místem bydliště. Rodina Novákových žije na vesnici, rodina Pospíšilova a Svobodových obývá byty v centru velkoměsta, přesto lze u všech tří rodin nalézt určité pravidelnosti, které jsou popsány v teoretické části diplomové práce.

Analytická část se skládá z popisu situace rodiny, to znamená, kdo jsou hlavní aktéři, co se ve zkoumaném období přihodilo, jaké to mělo dopady. Dále popisuji, jak bylo s rodinou pracováno, tedy, jaký přístup sociální pracovníci k rodině volili, dále, jaké se v příběhu udály klíčové momenty. V neposlední řadě uvádím pohled pracovníků OSPOD na problematiku rodinného prostředí a jeho vliv na chování dětí a mladistvých, který jsem získala prostřednictvím rozhovoru s pracovníky, kteří na tom konkrétním případě pracovali.

Z analýzy rodin vyplynulo, že ačkoliv každá z rodin žila v jiném místě, pocházela z etnicky a kulturně odlišné oblasti, vliv asociálního a nepodnětného prostředí na děti měl takřka devastující účinek.

Odpověď na výzkumnou otázku je, že z pohledu sociálního pracovníka má asociální rodinné prostředí velmi negativní vliv na chování dětí. Z analýzy případů je zřejmé, že chování rodičů Novákových, zejména Miroslava Nováka ovlivňuje chování syna Jaroslava. Jaroslav je zvyklý, že otec si pozornost vynucuje násilným chováním jak k matce, tak k dětem. Jaroslav nezná jiný model chování, proto takové chování uplatňuje v sociální interakci se svým okolím, zejména vrstevnickým.

V rodině paní Svobodové také dochází k fyzickému trestání jedné z dcer, které má za následek její úteky z domu a neochotu řešit problémy jinak. Také matčina rezignace na výchovu a lhostejné postavení vůči dceři staví Anežku do pozice, kdy si dělá to, co se jí zlíbí.

Obdobná situace je viditelná i u rodiny Pospíšilovy, kde sice nedochází k násilným střetům mezi rodiči a dětmi, ale rodiče postrádají veškerou autoritu. Lhostejnost k tomu, co děti Pospíšilovy ve volném čase dělají, zjevně rodičům přerostla přes hlavu. Děti si k nim dovolí cokoli, protože ví, že nebudou potrestány.

Odpověď na druhou část výzkumné otázky, jak asociální rodinné prostředí ovlivňuje hodnotovou orientaci dětí a mladistvých, vychází negativního vlivu chování rodičů. Jestliže pro rodiče není některá norma většinové společnosti hodnotná, ve většině případů není hodnotná ani pro děti. Vrátime-li se k problematice zaměstnanosti, u každé z rodin byl stejný scénář. Oba rodiče jsou nezaměstnaní, jsou dopláceni sociálními dávkami do výše životního minima. Z případu rodiny Novákových je patrný silný vliv otce. Jaroslav po vzoru svých nepracujících rodičů nemá zájem chodit do školy a v budoucnu ani do zaměstnání. Podobná situace je i u rodiny Pospíšilových. Rodiče jsou oba nezaměstnaní, děti chodily za školu a rodiče jim záškoláctví omlouvali, podobně jako u Svobodových, kde omlouvání absence bylo na denním pořádku.

Problém v odlišném hodnotovém žebříčku rodin a většinové společnosti pak vyvíjí tlak především na dítě, které se není schopno s protichůdnými tlaky ze strany rodičů a ze strany společnosti vyrovnat.

Resumé

Tématem diplomové práce je **Asociální rodinné prostředí jako vzor pro chování dětí a mladistvých**. V diplomové práci jsem se zaměřila na to, jak nevhodné rodinné prostředí může ovlivňovat děti v jejich chování.

Práce je rozdělena do dvou částí, a to na část teoretickou a praktickou. Teoretická část začíná úvodem, obsahuje celkem pět kapitol, které jsou děleny do podkapitol. V první kapitole vysvětluji základní pojmy, které se v práci objevují. V druhé kapitole nastiňuji problematiku asociálního prostředí, popisuji rodinu, výchovu rodičů, postoje k hodnotám apod. Třetí kapitolu jsem věnovala charakteristice a příčinám asociálního chování. Také jsem blíže pojednávala o konkrétních projevech asociálního chování, jako je např. lhaní, záškoláctví, agresivita a jiné, zmínila jsem se o osobnosti dítěte s poruchami chování.

V následující kapitole popisuji problematiku prevence a pomoci, kterou má sociální pedagogika k dispozici, zejména oblast volnočasových aktivit. Závěrečnou kapitolu teoretické části věnuji ústavní výchově a střediskům výchovné péče, které jsou ze sociálně – pedagogického pohledu podobně jako oblast volného času vhodnou terapií problémového chování v důsledku vlivů asociálního rodinného prostředí.

Praktická část, jak jsem již naznačila v závěru, obsahuje kapitoly metodologickou a analytickou. V metodologické části vymezuji cíl práce a zdůvodňuji výběr kvalitativního sběru dat.

Analytickou část tvoří analýza tří případů. Každý případ je rozdělen na příběh rodiny, který dělím do jednotlivých let, aby byl příběh přehlednější, dále zhodnocení případu, klíčové momenty případu a interpretaci postojů sociálních pracovníků.

V závěru práce odpovídám na výzkumnou otázku: **Jak asociální rodinné prostředí ovlivňuje hodnotovou orientaci dětí a mládeže a jak se asociální rodinné prostředí odráží na chování dětí z pohledu sociálního pracovníka.**

Anotace

Magisterská práce pojednává o problematice asociálního rodinného prostředí a jeho vlivu na chování dětí a mladistvých. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části práce se zaměřuji na charakteristiku asociálního rodinného prostředí, jeho důsledky, osobnost dětí, žijících v asociálním rodinném prostředí. Popisuji, jakou úlohu zaujímá výchova rodičů, jaké jsou možnosti prevence či pomoci rodině a dětem.

V praktické části práce uvádím důvod výběru kvalitativní formy výzkumu, popisuji zkoumaný vzorek, analyzuji případy tří rodin žijících v nepodnětném prostředí a interpretuji výsledky výzkumu.

Klíčová slova

Asociální rodinné prostředí, výchova, rodina, poruchy chování, prevence a pomoc.

Annotation

The graduation thesis deals with issues asocial family background as a model of children's and youth behaviour. The thesis is divided in two parts – theoretical and practical.

The theoretical part is focused on description of asocial family background, its consequences, children's personality and youth, living in asocial family background. The final work characterizes parent's education and possibilities of prevention and help to family and children.

In the practical part of final work, there I describe, why did I choose the qualitative exploration and analyze cases of three families, living in asocial family background and interpret the results of exploration.

Key words

Asocial family background, education, family, behaviour disorders, prevention and help.

Seznam použité literatury

Citované právní normy

Zákon č.218/2002 Sb. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Odborná literatura

BAKOŠOVÁ, Z.: Sociálna pedagogika ako životná pomoc. 3. vyd. Bratislava: Public promotion, s.r.o., 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3

BLÁHA I. In **ŘEHOŘKOVÁ, M.:** Společenské podmínky mravních nemocí mládeže. In Veselá, Z.: Mravní poruchy mládeže a jejich prevence I. 1. vyd. Brno: Konvoj, 1997, 204 s. ISBN 80-85615-70-3

CRESWELL, J.W., In **HENDL, J.:** Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2

DARÁK, M. a kol.: Výchova k hodnotám volného času. In Kapitoly z teorie výchovy. Zborník príspevkov z mezinárodného vedecko- teoretického seminára. Prešov: Fakulta humanitárnych a prírodných vied PU, 2004, 59 s. ISBN 80-7178-635-7

DISMAN, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 1998, 374 s. ISBN 80-7184-141-2

ERB, H.: Násilí na škole a jak mu čelit. 1.vyd. Praha: Amulet, 2000, 126 s. ISBN 80-86299-22-8

FRANK, P.: Malí velcí tyraní. 1.vyd. Liberec: Dialog, 1996, 142 s.

- HENDL, J.:** Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha: Karolinum, 1998, 278 s. ISBN 80-246-0030-7
- HENDL, J.:** Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2
- JACHÁČKOVÁ, K.:** Spolupráce Policie ČR s orgány sociálně právní ochrany dětí. Brno. Bakalářská práce. IMS Brno, Souček, J. 2010, 51 s.
- JEDLIČKA, R. a kol.:** Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Praha: Themis, 2004, 478 s. ISBN 80-7312-038-0
- JEDLIČKA, R. KOŤA, J.:** Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: Karolinum, 1998, 170 s. ISBN 80-7184-555-8
- KAPLANOVÁ, L. In MATOUŠEK, O. a kol.:** Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-X
- KLAPILOVÁ, S.:** Úkoly rodiny v primární prevenci sociálních deviací. In Veselá, Z.: Mravní poruchy mládeže a jejich prevence I. 1. vyd. Brno: Konvoj, 1997, 204 s. ISBN 80-85615-70-3
- KOHOUTEK, R.:** Výchova dětí se závadami a poruchami chování. Brno: CERM, 1998, 18 s. ISBN 80-7204-068-5
- KRAUS, B.:** K problémům mravní výchovy a prevence negativních jevů. In Veselá, Z.: Mravní poruchy mládeže a jejich prevence I. 1. vyd. Brno: Konvoj, 1997, 204 s. ISBN 80-85615-70-3
- KRAUS, B.:** Základy sociální pedagogiky. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- KRAUS, B., SÝKORA, P.:** Sociální pedagogika I, Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.
- KUCHTA, J. a kol.:** Kriminologie II. Část. Brno: Masarykova Univerzita, 1993, 102 s. ISBN 80-210-0681-1
- LAZAROVÁ, B.:** První pomoc při řešení výchovných problémů: Agentura Strom, Praha 1998, 62 s. ISBN 80-86106-004
- LEŠKOVÁ, L. Causes of Pathological behavior of children and the possibilities of social prevention. Brno: Tribun Eu, 2010, 74 s. ISBN 978-80-7399-927-8**

- MADSEN, W.C.** In **MATOUŠEK, O.** a kol.: Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-X
- MATĚJČEK, Z.** Co děti nejvíc potřebují. Praha: Portál, 1994, 108 s. ISBN 80-7178-853-8
- MATĚJČEK, Z.** In **MATOUŠEK, O.:** Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha: Portál, 2010, 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8
- MATOUŠEK, O.** a kol.: Práce s rizikovou mládeží. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 87 s. ISBN 80-7178-064-2
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.:** Mládež a delikvence. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, 340 s. ISBN 80-7178-771-X
- MATOUŠEK, O.** a kol.: Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-X
- MATOUŠEK, O.:** Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha: Portál, 2010, 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8
- NAKONEČNÝ, M.:** Psychologie osobnosti. 2. vyd. Praha: Academia, 2003, 336 s. ISBN 80-200-0628-1
- NAVRÁTIL, P.:** Teorie a metody sociální práce. Brno: Marek Zeman, 2001, 169 s. ISBN 80-903070-00
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J.** a kol.: Kriminologie. 2. vyd. Praha: ASPI Publishing 2004, 451s. ISBN 80-7357-026-2
- ONDRÁČEK, P.:** Vyrušování, neposlušnost a odmítání spolupráce. Pardubice: Univerzita Pardubice, 1999, 92 s. ISBN 80-7194-183-2
- ONDREJKOVIČ, P.** a kol.: Sociálna patológia. 2. vyd. Bratislava: Veda, 2001, 270 s. ISBN 80-224-0685-6
- ONDREJKOVIČ, P.:** Úvod do sociológie výchovy. Bratislava: Veda, 1998, 224 s. ISBN 80-224-0445-4
- PÁVKOVÁ, J.** a kol.: Pedagogika volného času. 4. vydání. Praha: Portál, 2008, 221 s. ISBN 978-80-7367423-6
- PLAŇAVA, I.** In **KRAUS, B., SÝKORA, P.:** Sociální pedagogika I, Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.
- PUGH, B. PHILPOT, T.** In **MATOUŠEK, O.:** Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny. Praha: Portál, 2010, 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8

- REISS**, In **MATOUŠEK**, O. a kol.: Sociální práce v praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-X
- ŘEHOŘKOVÁ**, M.: Společenské podmínky mravních nemocí mládeže. In Veselá, Z.: Mravní poruchy mládeže a jejich prevence I. 1. vyd. Brno: Konvoj, 1997, 204 s. ISBN 80-85615-70-3
- ŘEZNÍČEK**, M. In **KRAUS**, B., **SÝKORA**, P.: Sociální pedagogika I, Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.
- SEJČOVÁ**, L': Kriminalita mladistvých a delikvencia máloletých. In: Kriminalita mládeže a preventívno-výchovné posobenie: zborník príspevkou z pracovnej porady Národného osvetového centra v Bratislave. Bratislava: Národné osvetové centrum, 1997, 64 s. ISBN 80-7121-128-1
- SHEEDYOVÁ KRUCINKOVÁ**, M.: Problémové dítě v rodině a ve škole. Praha: Portál 1998, 284 s. ISBN 80-7178-174-6
- SLOMEK**, Z.: Etopedie. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2010, 96 s. ISBN:978-80-86723-84-6
- STAKE**, R.E. In **HENDL**, J.: Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2
- ŠVANCAR**, Z., **BURIÁNOVÁ**, J.: Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, 215 s.
- TURČEK**, K.: Psychopatologické a sociálně – patologické prejavy u dětí a mládeže. 2. vyd. Bratislava: Iris, 2000, 60 s. ISBN 80-88-77899-95
- VÁGNEROVÁ**, M. Psychologie problémového dítěte. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-7184-488-8
- VOCILKA**, M. a kol.: Netradiční forma prevence poruch chování II. Díl. Praha: Tech Market, 1997, 92 s. ISBN 80-902134-8-0
- VLČKOVÁ**, I.: Sociálně patologické jevy mezi mládeží. In Veselá, Z.: Mravní poruchy mládeže a jejich prevence I. 1. vyd. Brno: Konvoj, 1997, 204 s. ISBN 80-85615-70-3
- ZAPLETAL**, J. a kol.: Kriminologie Díl I. 2.vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1995, 122 s. ISBN 80-85981-15-7
- ZÁŠKODNÁ**, H. Sociální deviace. Ostrava: Ostravská Univerzita Ostrava, 1998. 95 s. ISBN80-7042-519-9

ZVOLSKÝ, P. In **VÁGNEROVÁ, M.** Psychologie problémového dítěte. Praha: Karolinum, 1997, 170 s. ISBN 80-7184-488-8

Internetové zdroje a jiné zdroje

Internetové stránky **Ministerstva vnitra České republiky**. Cit. 15. 1. 2012. Dostupné na: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/prevence/system/pojmy/1.1.htm>

Internetové stránky **Vlády České republiky**. Cit. 20. 1. 2012. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/vlada-souhlasi-s-uprednostnenim-rodinne-pece-nad-ustavni-91451/>

Interní a spisová dokumentace OSPOD. Nепublikováno.